

16+

Міст

Літаратура і мастацтва

Газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

№ 43 (5252) 27 кастрычніка 2023 г.

ISSN 0024-4686

Калі аўтару
цяжка
адмовіць
стар. 4-5

Час,
памножаны
на справы
стар. 6

Разуменне
філасофіі
вечнасці
стар. 13

Унікальны голас аргана

Фота Надзеі Калужонак.

Міжнародны фестываль арганнай музыкі «Званы Сафіі» даўно стаў неад'емнай часткай культурнага жыцця нашай краіны. Адзін з самых цікавых музычных праектаў, дзякуючы якому Полацк становіцца цэнтрам сусветнага арганнага выканальніцтва, штогод збірае слухачоў у канцэртнай зале Сафійскага сабора. Папулярызаваная арганнага выканальніцкага майстэрства, знаёмства з класічнай спадчынай кампазітараў арганнай музыкі мінулых стагоддзяў і сучаснасці, арганнай культурай іншых краін — мэты, якія ставяць арганізатары мерапрыемства. За шматгадовую гісторыю праекта яго ўдзельнікамі сталі майстры арганнага мастацтва з 23 краін свету — полацкі музычны інструмент скарэй музыкантаў і слухачоў сваім незвычайным голасам, прыгажосць і глыбіню якога падкрэслівае ўнікальная акустыка сабора.

Першы канцэрт XXVIII Міжнароднага фестывалю арганнай музыкі «Званы Сафіі» ў выкананні заслужанай артысткі Беларусі Ксеніі Пагарэлай і камернага аркестра «Еўропа-Цэнтр» прагучаў 22 кастрычніка. Працягвацца ж музычнае свята будзе да 19 лістапада. У гэты перыяд кожную нядзелю аматараў класічнай музыкі чакае шмат новых адкрыццяў: прэм'еры твораў, новыя імёны кампазітараў, яркія творчыя ансамблі. Ксенія Пагарэлая падрыхтавала юбілейны канцэрт да 35-годдзя творчай дзейнасці ў Сафійскім саборы, расійская арганістка Кацярына Мельнікава прадставіць сольную праграму «Музычныя калекцыі», канцэрт «Вечная прыгажосць» прагучыць у выкананні ансамбля салістаў Архікафедральнага касцёла Найсвяцейшага Імя Дзевы Марыі і арганіста Уладзіміра Неўдаха, а завершыцца свята музыкі выступленнем міжнароднага арганна-вакальнага дуэта Кацярыны Івановай (Беларусь) і Тацыяны Сучковай-Гаўрылавай (Расія).

«ЛіМ»-акцэнт

Віншаванне. Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка павіншаваў суайчыннікаў з Днём бацькі. «Гэтае свята падкрэслівае асабліваю ролю мужчын ва ўмацаванні традыцыйнай беларускай сям'і, — адзначаецца ў віншаванні. — Бацькаўскія клопаты ахопліваюць шырокае кола абавязкаў і патрабуюць цярплівасці, увагі, працавітасці і маральнай сталасці. Галава сям'і з'яўляецца безумоўным прыкладам для сваіх дзяцей, дапамагае ім стаць усебакова развітымі і дастойнымі людзьмі, сапраўднымі патрыётамі. Вобраз адказнага бацькі, пераходзячы з узростам у ролю клопатлівага дзеда, толькі ўзмацняе сувязь пакаленняў і стварае аснову для прадаўжэння традыцый роду».

• Прэзідэнт Беларусі павіншаваў калектыв і студэнтаў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова са 110-годдзем з дня заснавання ВНУ. На працягу ўсёй сваёй гісторыі ўніверсітэт паспяхова вырашае задачы ўмацавання кадравага патэнцыялу краіны, канстатаваў Кіраўнік дзяржавы. Тут створаны ўнікальныя кафедры і лабараторыі, заснаваны перадавыя навуковыя школы, падрыхтаваны тысячы высокакваліфікаваных спецыялістаў, сярод якіх вядомыя ўсяму свету вучоныя, педагогі, упраўленцы. «Перакананы, што ваш калектыв і ў далейшым будзе прыкладам у навучанні і выхаванні моладзі, а ўклад універсітэта ў інтэлектуальнае, эканамічнае і вытворчае развіццё краіны толькі прымножыцца», — падкрэсліў Аляксандр Лукашэнка.

Конкурс. Міністэрства культуры праводзіць конкурсны адбор рэжысёрскіх канцэпцый культурных мерапрыемстваў, прысвечаных святкаванню Дня Дзяржаўнага сцяга, Дзяржаўнага герба і Дзяржаўнага гімна Беларусі. Прыняць удзел у адборы могуць рэжысёры-пастаноўшчыкі тэатральна-відэавішчынны арганізацыі і арганізацыі культуры, студэнты і вучні ўстаноў адукацыі ў гэтай сферы, а таксама асобы, якія маюць вопыт правядзення культурных мерапрыемстваў і зацікаўлены ў падрыхтоўцы праграм. У рэжысёрскіх канцэпцыях просяць адлюстраваць важныя тэмы і падзеі ў грамадскім і культурным жыцці краіны, паказаць найлепшыя дасягненні беларускага музычнага, харэаграфічнага акадэмічнага, народнага і эстраднага мастацтва ў розных жанрах. Матэрыялы трэба прадставіць не пазней за 1 лістапада.

Спадчына. «У Беларусі ўжо праведзена і, упэўнены, будзе прадоўжана вялікая работа па захаванні нематэрыяльнай культурнай спадчыны», — заявіў намеснік міністра культуры Валерыя Грамада на ўрачыстым мерапрыемстве, прымеркаваным да 20-годдзя Канвенцыі ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны. У 2004 годзе Беларусь у ліку першых ратыфікавала Канвенцыю ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны і паслядоўна яе выконвае, нагадавае БелТА. Сёння 178 элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі ўключаны ў спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі і ўзяты пад ахову дзяржавы.

Навінка. Прэзентацыя кнігі «Якуб Колас» з серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі» прайшла ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа. Як паведамляецца на сайце Міністэрства інфармацыі, кніга выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» і змяшчае ўспаміны самога паэта, яго сям'і, сяброў і паплекнікаў, а таксама дакументы, артыкулы і шматлікія фатаграфіі, якія дапамагаюць паказаць біяграфію Якуба Коласа ў храналагічным парадку і глыбей зразумець яго асобу. Аўтар кнігі — вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, доктар філалагічных навук, дацэнт Наталля Якавенка. У аснову выдання пакладзены творы аўтара, а таксама публікацыі пра яго жыццё — «Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа» Міхаса Мушынскага, апавесць-эсэ Максіма Лужаніна «Колас расказвае пра сябе», кнігі і артыкулы сваякоў Якуба Коласа і больш за 100 іншых выданняў.

Рэгіён. Свята тэатра «Карункі» заўтра збярэ ў Лідзе майстрав з Гродзенскай і іншых абласцей Беларусі, піша БелТА. Падчас святкавання будуць прадстаўлены арыгінальныя аўтэнтычныя вырабы, аўтарскія калектывы тэатра Гродзеншчыны, пройдзены майстар-класы і творчыя сустрэчы. Запланавана таксама канцэртная праграма «Паміж мінулым і будучым — як песня ліецца рамяства», прысвечаная 20-годдзю аддзела рамястваў і традыцыйнай культуры Лідскага цэнтра культуры і народнай творчасці. Дарэчы, ва ўстанове з 2021 года дзейнічае грамадскі кансультацыйна-практычны цэнтр па навучанні розным тэхнікам ткацтва. У ім праходзяць стажыроўкі майстры народнай творчасці, пасляхова працуе майстэрня па навучанні ткацтву, дзе ўстаноўлены сем ткацкіх станкоў, працуюць тры вопытныя ткачыні.

Агляд афіцыйных падзей ад Яўгеніі ШЫЦЬКІ

у Саюзе пісьменнікаў Беларусі

«Залаты Віцязь» — у Беларусі

Адраду чатыры міжнародныя творчыя перамогі атрымаў у Маскве Уладзімір Гаўрыловіч. Тры з іх — на XIV Міжнародным славянскім літаратурным форуме «Залаты Віцязь», які прайшоў у рамках Міжнароднага славянскага форуму мастацтваў «Залаты Віцязь». Яшчэ адну — на Міжнародным літаратурным конкурсе «Нацыянальная літаратурная прэмія «Залатое пярэ Русі»».

Адкрываючы свята і цырымонію ўшанавання лаўрэатаў, прэзідэнт Міжнароднага «Залатога Віцяза» народны артыст Расіі Мікалай Бурляеў адзначыў, што на адрас аркамітэта паступіла 328 твораў з Расіі, Аргенціны, Арменіі, Беларусі, В'етнама,

Кыргыстана, Кітая, Малдовы, Сербіі, Сірыі, да ўдзелу ў творчым конкурсе дапушчана 120 твораў, 54 з якіх трапілі ў кароткі спіс.

За шчырае служэнне гістарычнаму адзінству брацкіх народаў літаратурна-мастацкаму, культурна-асветніцкаму праекту Уладзіміра Гаўрыловіча міжнароднаму альманаху «Лігара. Літэра. Лігэра» прысуджаны галоўны прыз — статуэтка «Залаты Віцязь». Высокімі ўзнагародамі — залатымі і лаўрэацкім дыпламамі залатына-асветніцкага форуму — адзначаны ўклад у стварэнне кнігі «Зямля — наш агульні дом», у ліку найлепшых празаікаў названы і яго зборнік прозы «Куды ляціць Анёл».

Тэмы адзінства веры, духоўнага станаўлення народаў, папулярныя кнігі сярод чытачоў, адукацыйныя

і выхаваўчыя пытанні былі і ў цэнтры ўвагі «круглага стала» на тэму «Праблемы і выклікі сучаснай рускай літаратуры» ў камінай зале Выдавецкага савета Рускай праваслаўнай царквы.

У час знаходжання ў расійскай сталіцы Уладзіміра Гаўрыловіча знайшла яшчэ адна творчая адзнака: за высокае мастацкае майстэрства апавядання «На мяжы» («Не сварыцца з нябёсамі») па выніках Міжнароднага літаратурнага конкурсу «Нацыянальная літаратурная прэмія «Залатое пярэ Русі», старшыня журы конкурсу і прэзідэнт Садружнасці літаратурных супольнасцей Святлана Савіцкая ўзнагародзіла яго нагрудным залатым знакам «Залатое пярэ Русі».

Мікалай ІГНАТОВІЧ

за падзей

Бібліятэка як стваральная прастора

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі 19—20 кастрычніка праходзіў Х Міжнародны кангрэс «Бібліятэка як феномен культуры», у якім удзельнічалі 400 спецыялістаў з 10 краін, у тым ліку з Азербайджана, Таджыкістана, Кыргызстана, Беларусі, Расіі і іншых краін. Абмяркоўвалі ролю бібліятэк як стваральнай сацыякультурнай прасторы ў сучасным грамадстве, прымяненне інфармацыйных тэхналогій і штучнага інтэлекту, папулярнасць і прасоўванне ў медыяпрасторы электронных рэсурсаў.

У секцыі «Праектныя ініцыятывы і сацыякультурныя практыкі ўстаноў культуры і адукацыі» ўдзельнічалі 60 прадстаўнікоў рэгіянальных бібліятэк з Беларусі, Азербайджана, Расіі, якія абмяркоўвалі пытанні бібліятэчнага і культурнага ўзаемадзеяння кран СНД, супрацоўніцтва бібліятэк з музеямі і архівамі, папулярнасць краязнаўчай і даследчай інфармацыі пра жыццё і дзейнасць выбітных асоб — пісьменнікаў, навукоўцаў. Докладчыкі падзяліліся думкамі аб ролі кнігі і чытанні ў сучаснай культурнай прасторы, расказалі пра рэалізацыю праекты.

Загачыца дзяічага філіяла Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкі імя Я. Ф. Карскага Святлана Арлюк распавяла пра шматлікія праекты бібліятэкі, накіраваныя на арганізацыю сямейнага чытання, кніжныя дэсанты і сацыяльнае партнёрства з рознымі ўстановамі, супрацоўніцтва з бацькамі, педагогамі, псіхалагамі. Бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Юлія Амосава пазнаёміла прысутных з праектам да 100-годдзя літаратурнага аб'яднання «Маладняк», якое будзе адзначацца 28 лістапада 2023 года.

Загачыца агульнай чытальнай залы Віцебскай абласной бібліятэкі імя Леніна Таццяна Патоцкая расказала пра супрацоўніцтва бібліятэкі з Віцебскай праваслаўнай епархіяй, пра стварэнне мультымедыянага рэсурсу «Святыя апекуны Віцебшчыны», пра духоўна-асветніцкую работу сярод моладзі.

Алена Камінская, загачыца бібліятэкі спецыяльнай школы-інтэрната № 10 Мінска, расказала пра выхаванне дзяцей з асаблівасцямі развіцця сродкамі культуры,

Фота БелТА.

далучэння іх да заняткаў музыкай, выяўленчым мастацтвам, тэатрам, да пазнання культурнай разнастайнасці свету і выхавання талерантнага стаўлення да прадстаўнікоў розных культур і рэлігіяў.

Загачыца аддзела захавання спецыялізаваных фондаў НББ Юлія Твердохлебава пазнаёміла з навукова-даследчай працай па захаванні і лічбоўцы беларускай першэды пачатку ХХ стагоддзя.

Прадстаўнікі Пермскай абласной бібліятэкі імя М. Лермантава паведалі пра стварэнне энцыклапедыі творчасці Аляксандра Купрына, пра папулярнасць спадчыны літаратура Валерыяна Волжына, пра кніжныя і асветніцкія праекты.

Найбольш цікавыя дыскусіі праходзілі ў секцыях «Лічбавыя трансфармацыі бібліятэчнай дзейнасці» і «Электронныя інфармацыйныя рэсурсы і сэрвісы ў сучаснай бібліятэчным асяроддзі», дзе гаварылася аб прымяненні штучнага інтэлекту для апрацоўкі баз даных і аналізу навукова-тэхнічных артыкулаў.

19 кастрычніка ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі адбылося адкрыццё выстаўкі, прысвечанай 400-годдзю Куцеінскага манастыра, дзе прадстаўлены каштоўныя старадрукі з бібліятэкі Куцеінскага манастыра.

Эла ДЗВІНСКАЯ, фота аўтара

стасункі

Беларуская класіка: кітайскі адрас для знаёмства

3 24 да 27 кастрычніка 2023 года ў Цяньцзіньскім універсітэце замежных моў у Кітайскай Народнай Рэспубліцы працуе часовае экспазіцыя пра жыццё і творчасць Якуба Коласа. У межах работ экспазіцыі адбылася прэзентацыя факсімільнага выдання кнігі «Новая зямля». З экспазіцыі і легендарнай паэмай беларускага класіка кітайскіх сяброў пазнаёміла дырэктар Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа Ірына Мацяс.

Вось што Ірына Уладзіміраўна адзначыла перад паездкай у Кітай:

— У гэтай знакавай для нашых гуманітарных, музейных, у прыватнасці, стасункаў з Кітаем ёсць свая перадгісторыя. Яшчэ ў 2017 годзе на тэрыторыі ўніверсітэта быў усталяваны помнік народнаму паэту Беларусі Якубу Коласу. А з 2019 года ва ўніверсітэце дзейнічае Цэнтр Якуба Коласа. За гэтыя гады кітайскія выкладчыкамі і іх беларускімі калегамі тут праведзены цэлы шэраг адукацыйна-культурных, асветніцкіх мерапрыемстваў. З адкрыццём часовай экспазіцыі мы пачынаем разам рэалізаваць выставачнага праекта «На крылах дум аглядзець свет...».

Апошнім часам усё шырэйшай становіцца ўвага да творчасці класіка беларускай літаратуры ў свеце.

Новыя пераклады вершаў Якуба Коласа на кітайскую мову здзейсніў прафесар, перакладчык Гу Юй. Гэтыя пераклады надрукаваны на «кітайскіх старонках» краіназнаўчага часопіса «Беларусь», які выходзіць у Мінску. Дарэчы, Гу Юй ўжо добра ведаюць у Беларусі. Ён кантактуе з Кола-саўскім музеем, лістуецца з беларускімі пісьменнікамі і літаратуразнаўцамі. Творы народнага песняра Беларусі пераўасобілі на свае родныя мовы народны паэт Татарстана Рэнат Харыс, чачэнскі перакладчык Адам Ахматугаеў, рускі паэт з Астрахані Юрый Шчарбакоў, народны паэт Чувашы Валеры Тургай і іншыя мастакі слова з розных куткоў свету.

Максім ПЯСЧАНСКІ

імпрэзы

«Шчырасць» узбагачае

У публічнай бібліятэцы № 22 г. Мінска ў літаратурным клубе «Шчырасць» адбыўся творчы вечар паэта Льва Марозава-Парэмскага.

Сярод тых, хто прыйшоў на мерапрыемства былі чытачы бібліятэкі, пастанныя члены літаратурнага клуба.

Кіраўнік клуба Міхась Пазнякоў павіншаваў усіх з адкрыццём дзясятага сезона ў клубе «Шчырасць», раскасаў пра свае творчыя паездкі да 195-годдзя з дня нараджэння рускага пісьменніка Льва Толстага

ў Расію, аб планах работы аддзялення на найбліжэйшы час, прадставіў госяці.

Нарадзіўся Леў Паўлавіч у г. п. Клічаў Магілёўскай вобласці. Скончыў аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1967). Працаваў у часопісе «Меліорацыя і водное хозяйство», на Белдзяржтэлеграфіі, у часопісе «Пралеска». Упершыню ў друку вершы з'явіліся ў 1968 г. Яны публікаваліся ў часопісах «Полымя», «Маладоць», «Беларусь», зборніках «Дзень паэзіі»,

у штогодніўкі «Літаратура і мастацтва». Аўтар паэтычных кніг «Спагада» (1980), «Адценні» (2009), «Інастасі» (2011), «Мгновенія» (2017), «Нагоды» (2019), «Думы» (2021), кніг для дзяцей «Каламбір» (1991), «Хітруха» (2005), гераічнай балады «Паядынак» (2022). Асноўнымі ў яго творчасці з'яўляюцца тэмы Вялікай Айчыннай вайны, Радзімы, жыцця, кахання, адзіноты.

Свае кнігі паэт падарыў бібліятэцы і найбольш актыўным удзельнікам мерапрыемства.

Аляксандра КАРЖАНЕЎСКАЯ

«LiM»-люстэрка

Беларусь возьме ўдзел у Міжнародным тэатральным фестывалі Ф. М. Дастаеўскага, які пройдзе ў Наўгародскай вобласці з 3 да 11 лістапада. На шасці пляцоўках у Вялікім Ноўгарадзе і Старой Русе адбудуцца паказы 23 спектакляў паводле твораў класіка, паведамляецца на сайце *sb.by*. У фестывалі прымуць удзел тэатры з Беларусі, Арменіі, Індыі, а таксама з розных куткоў Расіі. Беларусь прадставіць два калектывы: Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Якуба Коласа (Віцебск) і Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Максіма Горкага (Мінск). З лістапада віцебская труппа пажажа трагіфарс паводле аднайменнай аповесці «Дзідзьваў сон» у пастановцы рэжысёра Ніны Обухавай. Горкаўскі тэатр 8 лістапада пажажа спектакль «Ідыёт» (рэжысёры-пастаноўшчыкі — Стэва Жыгон, Івана Жыгон).

Дызайнеры «Млына моды» сталі пераможцамі XXIX Міжнароднага фестывалю моды, мастацтва і дызаіну «Адміралцейская іголка», які праходзіў у Санкт-Пецярбургу. Як піша БелТА, у намінацыі «Паўсядзённая мода» першае месца заняла калекцыя «Францызскі Скарына» маладога дызаінера з Палаца дзіцячай творчасці горада Баранавічы Марыі Стрэльчык і суаўтара калекцыі, дызаінера і маці Марыі Грыны Стрэльчык, а трэцяе месца заняла калекцыя «1868» дызаінера Антона Мажарына з Віцебскага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта. У намінацыі «Цыркулярная мода» першае месца заняла калекцыя «Мімікрыя часу» дызаінера з Мінска Валянціны Горбань.

Абменныя гастролі Вялікага тэатра Расіі прайдуць на сцэне Вялікага тэатра Беларусі. Знакаміты тэатр прадставіць оперу «Царская нявеста» і балет «Іван Грозны». Абодва спектаклі звернуць да драматычных старажак рускай гісторыі часоў праўлення Івана Грознага. 22 і 23 лістапада прайдуць паказы оперы Мікалая Рымскага-Корсакава «Царская нявеста» — у расійскім тэатры яе гісторыя пачалася ў 1916 годзе. Адноўлены ў 2014 годзе гістарычныя дэкарацыі Фёдора Федароўскага ўпрыгожваюць ціперашнюю пастановку «Царскай нявесты». 25 і 26 лістапада глядачам пакажуць балет на музыку Сяргея Пракоф'ева «Іван Грозны». Гэта адна з самых знакамітых пастановак Юрыя Грыгаровіча. Балет быў пастаўлены ў 1975 годзе і адноўлены ў 2012-м.

Міжнародны пленэр па жывапісе «Вобраз Радзімы ў выяўленчым мастацтве» праходзіць у Магілёве. У ім бяруча ўдзел 15 майстроў пэндзля з Беларусі, Расіі, Арменіі, Казахстана, Кыргызстана, Узбекістана і Кітая. Як гаворыцца на сайце *sb.by*, нароўні са знакамітымі мастакамі ў пленэры ўдзельнічаюць маладыя творцы. Творчае мерапрыемства, арганізатарам якога выступае Магілёўскі аблвыканкам, праводзіцца пры падтрымцы Магілёўскага абласнога мастацкага музея імя Паўла Масленікава штогод з 1996 года і прысвячаецца выдатным дзеячам культуры або значным падзеям у гісторыі нашай краіны. Тама ціперашняга пленэру, прысвечанага Году індустрыяльнай працы, — «Магілёўшчына індустрыяльная». Па традыцыі мастакі наведваюць значныя гістарычныя і культурныя мясціны Прыдняпроўскага краю. Вынікам іх працы стане выставачны праект у абласным мастацкім музеі.

Сербскі рэжысёр Эмір Кустурыца раскасаў, што здыме «Злачынства без пакарання» паводле рамана Фёдора Дастаеўскага. РІА «Новости» адзначае, што гэта будзе яго першы фільм на рускай мове. Паводле слоў рэжысёра, ідэя зняць гэты фільм прыйшла яму яшчэ 20 гадоў таму. Тады ў ім хацеў зняцца Джоні Дэй, але Эмір Кустурыца яму адмовіў. «Калі я сустраўся з Джоні Дэйам, ён сказаў, што хоча іграць Раскольнікава. Адкасаў яму, што гэта немагчыма, таму што хаду зняць фільм на сербскай мове. Ён засмуціўся і не зразумеў, чаму я так сказаў. Джоні Дэй быў гатовы іграць на любой мове, на якой я захачу. Але я заўсёды лічыў, што корань фільма і літаратуры там, дзе яны выраслі», — адзначыў рэжысёр. Між тым стала вядома, што пісьменнік Яўгеній Вадалазкін напіша сцэнарый да фільма Эміра Кустурыцы паводле свайго рамана «Лаўр».

Рок-гурт *The Rolling Stones* выпусціў новы студыйны альбом, які атрымаў назву *Hackney Diamonds*. Першы за 18 гадоў дыск гурта з арыгінальнымі песнямі, які стаў даступны на стрымінгавых платформах і паступіў у продаж на фізічных носбітах, налічвае 12 трэкаў. Да работы над некаторымі кампазіцыямі былі прыцягнуты і іншыя выканаўцы, сярод іх — Сціві Уандэр і Элтан Джон. Які раней распавёў саліст *The Rolling Stones* Мік Джагер, назва альбома паходзіць з рэаліі паўночнага лонданскага раёна Хакні. «Дыямантамі Хакні» называюць аскепкі шкла, удакладняе «ИТАР-ТАСС».

Цікавінкі ад Яўгеніі ШЫЦЬКІ

Таямніцы аднаго падарожжа

Дзіцячая пісьменніца Тамара Бунта правяла літаратурную вандроўку ў чароўны свет сваёй кнігі «Сад з матылькамі».

Дзея адбылася ў зале філіяла сталічнай бібліятэкі № 3 імя Уладзіміра Маякоўскага. Удзельнікамі сталі вучні 4 «А» класа СШ № 40 г. Мінска і іх першая настаўніца А. М. Архіпава. Да іх далучылася яшчэ адна даволі незвычайная госяціня — лялечная дзяўчынка-вазочніца Даша. Гэта галоўная гераіня кнігі «Сад з матылькамі».

Папяровая лялька Даша нібыта сышла з малаўнічых старонак фаліанта і стала незабыўнай спадарожніцай для школьнікаў. Яна расказала пра свет дзяцей з абмежаванымі магчымасцямі, пра іх і мары, цяжкасці, пра тое, што і яны, як і ўсе людзі, маюць патрэбу ў сяброўстве. Пасля экскурсіі па сваім любімым садзе з чароўнымі матылькамі дзяўчынка Даша разам з дзятвой прымала ўдзел у займальных віктарынах. Падарыла хлопчыкам і дзяўчынкам добры настрой і памятныя фотаздымкі з мерапрыемства, якое арганізавала член Саюза пісьменнікаў Беларусі Таццяна Каленік. Яна ж, дарэчы, і ўвасобіла кніжную гераіню ў лялечны вобраз.

Яна ЖУРАВЕЙ

Вечар цёплых успамінаў

Ужо другі раз у Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа прайшла сустрэча з публіцыстам і рэжысёрам Уладзімірам Арловым. У межах адукацыйнага праекта «Простыя словы» была прэзентавана новая кніга пісьменніка «Таямніцы багемнага віру».

На творчым вечары пад назвай «Таямніца Бабруйскай крэпасці, змовы будучых дзекабрыстаў» Уладзімір Арлоў раскасаў пра цікавую гістарычную падзею, якая не здарылася — забойства Аляксандра І падчас агляду Бабруйскай крэпасці. Пісьменнік падзяліўся цікавымі фактамі, якія рэдка можна знайсці ў кнігах ці падручніках. Усім вядомае паўстанне

дзекабрыстаў магло адбыцца не ў Санкт-Пецярбургу ў 1825 годзе, а на два гады раней у Бабруйску. Менавіта ў 1823 годзе каля сцен Бабруйскай крэпасці быў распрацаваны першы план паўстання афіцэраў. Аднак маштабнай падтрымкі ідэя не атрымала. Адной з прычын была дрэнная падрыхтоўка вайскоўцаў да выступлення. Але гісторыя дзекабрыстаў і Бабруйскай крэпасці скончылася толькі ў 1825 годзе, калі туды былі накіраваны асуджаныя паўстанцы.

На сустрэчы абмяркоўвалі творчыя планы рэжысёра і яго праект «Люблю і памятаю» на тэлеканале Беларусь 3. Пісьменнік раскасаў шмат цікавых гісторыяў з асабістага і прафесійнага жыцця і адказаў на пытанні.

Лізавета КРУПЕНЬКОВА

Чытаем разам

Цёпла сустрэлі творчых гасцей выхаванцы сталічнага дзіцячага дома № 5. Уладзімір Мазго і Іна Фралова прэзентавалі свежае выданне ВД «Звезда» — чытанку «Верасок», аўтарамі якога яны з'яўляюцца. Разам з юнімі аматарамі прыгожага слова пагарталі дзіцячыя пісьменнікі старонкі, пачыталі казкі і вершы.

Пасля прадставілі некаторыя свае кнігі, распавялі пра дзіцячыя часопісы і газеты, адказалі на шматлікія пытанні дапытлівых школьнікаў і бібліятэкара дзіцячага дома Любові Занінай.

Загадчык дзіцячай бібліятэкі № 16 Вольга Ціткова расказала пра новыя кніжныя выданні, якія з іх карыстаюцца найбольшым попытам у чытачоў бібліятэкі, запрасіла на бліжэйшыя мерапрыемствы.

Эмацыянальны водгук у выхаванцаў дзіцячага дома выклікалі нестандартна аформленыя дзіцячыя кніжкі, якія прынесла паказаць Вольга Іванавна.

У сваю чаргу дзеці расказала творчым гасцям пра свае любімыя кнігі. Падаляліся тым, што іх уразіла.

Напрыканцы сустрэчы Уладзімір Мазго перадаў у бібліятэку дзіцячага дома кнігі ад сталічнага аддзялення СПБ.

Ганна СТАРАДУБ

Паўвека творчасці

Восенню 1973 года адбыўся паэтычны дэбют Уладзіміра Мазго ў рэспубліканскім друку. Часопіс «Бярозка» і газета «Піанер Беларусі» надрукавалі яго першыя вершы.

Менавіта 50-годдзю яго творчай дзейнасці была прысвечана літаратурная сустрэча, што адбылася ў актавай зале сталічнай гімназіі № 14. Вучні пачатковых класаў, настаўнікі, бібліятэкары, пісьменніца Наталія Канстанцінава павіншавалі юбіляра з гэтай зямлянальнай датай.

Гучала паэтычнае слова. Школьнікі з цікавасцю і захапленнем слухалі вершы, адгадвалі загадкі, задавалі шматлікія пытанні госяці. Многія з іх загалі набыць новую кнігу Уладзіміра Мазго «Загадка — розуму зарадка», што выйшла ў Выдавецкім доме «Звезда», з аўтаграфам.

Алесь ПРАХАРЭНКАЎ

прэзентацыі

Глыток натхнення

У рамках абласнога агляду-конкурсу аматарскіх аб'яднанняў «Свет захапленняў» літаратурны клуб «Катарсіс» у сценах музея беларускай этнаграфіі Гродзенскага медыцынскага ўніверсітэта правёў прэзентацыю пятага літаратурнага зборніка «Глыток натхнення», складзенага з твораў сяброў клуба.

У якасці гасцей на прэзентацыі прысутнічалі прадстаўнікі Гродзенскага абласнога метадычнага цэнтру народнай творчасці, кіраўнік студэнцкага клуба ГрДМУ А. М. Якіменка, студэнты ўніверсітэта. Вакальнае трыа студэнцкага клуба ГрДМУ выканала некалькі песень на вершы паэтаў «Катарсіса», а акцёры тэатральнай студыі прадставілі ўрывак з п'есы «Тэлевізар», напісанай

Макарам Пашкевічам. Усяго ў стварэнні зборніка «Глыток натхнення» прынялі ўдзел дваццаць пяць аўтараў і тры мастакі.

Віктар ВАРАНЕЦ

На кніжных

Чыстае сумленне, светлае каханне

Зборнік вершаў «Парог сумлення» Змітрака Марозава пабачыў свет у сталічным выдавецтве «Беларусь» нядаўна, і аўтар паклапаціўся, як і абяцаў, адразу даслаць кніжку мне, бо вельмі яе чакаў. Чакаў таму, што, па прызнанні творцы, прывяціў выданне сваёй жонцы Таццяне. Яна болей чым год таму пайшла ў лепшы свет, а раней разам са Змітраком часікам, асабліва калі былі маладзейшымі, прызджала на сваю малую радзіму да бацькоў у быхаўскую вёску Няраж. Тут аднойчы з ёю і пазнаёміўся.

Цяпер, калі размаўляю з сябрам па тэлефоне, заўсёды чую ад яго пра незабыву, каханую жанчыну і маці дваіх дзяцей настолькі шчырыя, пяшчотныя, праясненыя болей прызнанні, ад якіх мурашкі бягуць па скуры. Такое яно, сапраўднае каханне, узніслае і трапяткое, якое не страціла сваёй чысціні нават праз дзесяцігоддзі. Але яго светлую сутнасць паэт даносіць да чытача праз вялікую любоў да роднай Беларусі ў раздзеле «Мне богам дадзена Радзіма», якім пачынаецца зборнік. Такая любоў — на першым плане. Выказвае ж яе, пачынаючы з маленства, цыклам «Першы крок», дзе бацька і матуля вельмі радуюцца, калі бачаць, як дзіця нарэшце гэты крок зрабіла, бо іх крывіначка — вяршыня сапраўднага кахання. З яго, на мой погляд, і пачынаецца свядомая любоў спачатку да малой радзімы, а затым і да Айчыны. Такую выснову зрабіў пасля таго, які працятаў апошні верш названага цыкла:

*Калі кладуцца туманы
На травы чэрвеньскіх лугоў,
У цішыні начной чуны
Цымбалы звонкіх цыркуноў.
Ім падпявае зорны хор
І адзінокі салавей,
І месік — зорак дырыжор,
Што калыхае сны дзяцей.*

Так бывае заўсёды, калі на зямлі паюць мір і згода, калі ў бацькоў ёсць шчаслівая магчымасць не толькі мець дзяцей, але і выхоўваць іх годнымі людзьмі на прыкладах асабістых адносін да жыцця, свайго светапогляду, стваральнай працы. Нават цяпер, у наш супярэчлівы час: «Войны, кроў спрадвечку. // Свет аслеп ад слёз. // На скрыжалі веку // Спіць Ісус Хрыстос. // Разбудзіць баюса // Шэптам немагуч. // Моўчкі памалюся // Спячаму Хрысту».

Жыццё, каханне, любоў да Радзімы і людзей улаўляе паэт у вершах «Мелодыя», «Паланэз Агінскага», «Перамога», «Узрост», «Рукі Венеры Мілоўскай», «У натоўпе безаблічным...», «Танец аднаго дня», безназоўным вершы «Мне Богам дадзена Радзіма...», у апошніх радках якога шчыра прызнаецца: «Мне Богам дадзена Радзіма... // Зноў, як замову, паўтару: // "Мне без яе жыццё немагчыма, // Без Беларусі я памру».

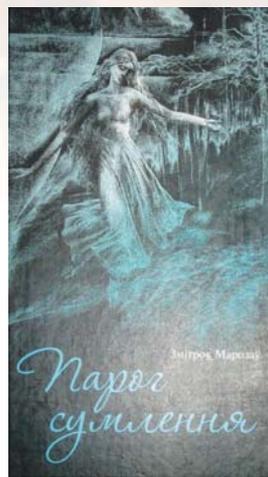
Скарыстоўваючы нязбытыя вобразы, метафары, параўнанні, творца паказвае і пераканаўча даказвае ўсё тое, што, здаецца, ужо даўно даказана, зусім не мае ў гэтым патрэбы. Ды ён пераконвае адвольна, упэўнена, нібыта здатны плывец у шырокай і непрадказальнай у непагадзжы жыццёвай рацэ. Таму і не сумняваецца, што ніхто не здолее скарыць нашу Айчыну, мы жылі і будзем жыць!

Працягам гэткай выверанай часам высновы лічу безназоўны верш, у якім аўтар проста, але грунтоўна разважае над тым, навошта чалавеку дадзены рукі, ногі, сэрца, розум. І нечакана задае пытанне: а навошта чалавеку мова? Такое пытанне, прызнаецца, шмат каму задаваў і са сваіх землякоў, толькі ніхто на яго не адказаў. Усведамляць падобнае беларусу, калі ён беларус не толькі па шпарце, вельмі балюча.

Змітрак Марозаў у сваёй шматграннай творчасці заўсёды слухае, чуе голас не толькі свайго сэрца, але і кожнага суразмоўцы, умела супастаўляе, параўноўвае, глыбока асэнсоўвае розныя падзеі, з'явы. Тады і нараджаюцца пранізлівыя радкі, якія кранаюць, вярэдзяць душу самага патрабавальнага чытача арыгінальнасцю, а найперш праўдзівай рэальнасцю. У гэтым пераконваешся, калі чытаеш вершы чарговага раздзела пад назваю «Я чую голас твайго сэрца». Раздзел невялікі, але прадуманы, кранальны, узніслае і пераканаўчы, кожны верш выклікае задавальненне, асалоду. Больш за тое, нагадвае нам пра рэальны сэнс жыцця, пачынаючы з далёкай маладосці, вяршам «Першае каханне»:

*Адсалаўіўся вечар звонкі
У маёй нерушы бяроз,
На небе зоркі, як рамонткі,
Якія я табе прывіс.*

У наступных вершах аўтар успамінае, настальгіруе па былым, а вобраз любай жанчыны бачыць у вобразе жывым, параўноўвае яе, каханую, з сонечнай зоркай Беларусі, кланяецца Творцу, калі чытае

Вечную кнігу, хвалюецца ад галубінай вясны і з непраходзімым болей гамоніць, бы з жывою, са сваёю любоўю Таццянаю ў дышчыку «Памінальная малітва»:

*Ходзіць восень па нашым верасе,
Атрасае лісьці з таполяў.
Плача дожджыкам сумным верасень —
Ты не вярнешся аніколі.
Так, не вярнешся, не паўторышся,
Не наклічаш ласкава: «Дзімка...»
Чую, як за мяне ты молішся,
Ты на сэрцы маім радзімка.*

Пранізлівы дзіцьці дапаўняюць вершы «Пакаянне», «Кона», «Ноччу», санеты і вянкі санетаў, якія склалі заключны раздзел цудоўнай кнігі. І гэта нельга назваць выпадковасцю. Прызнаны майстар сапраўднай паэзіі раскрывае ў новых і некаторых раней напісаных ім творах усю грані свайго таленту. Ён знаўца людскіх характараў, багатай культуры і самабытнасці беларусаў. «Санет Адаму Міцкевічу», «Крыж», «Памяць», «Санет маці», «Чарнобыльская вёска», «Каханне», «Вясковая дзючынка», «Крыўда», «Вянкі санетаў» пацвярджаюць сказанае. А свой новы «Вянок Беларусі» прывяціў дзённаму сабру пісьменніку з Магілёва Віктару Іванавічу Арцэму, аб чым і напісаў. Гэты непаўторны вянок з трынаціці выдатных твораў — гімн Радзіме, яе цудоўнай прыродзе, вясковому жыццю і бацькоўскаму куту, зямлі дзядоў, якая для сліннага паэта быццам першае каханне, а яе пяшчота прасіцца ў радок: «Твая пяшчота прасіцца

ў радок, // Жанчына, маці, любая да сконы, // З тваіх далоняў п'ю кляновы сок, // Касьбой свігальнай крышачку стамленье».

Уражвае трыпціх «У вянок Аляксею Пысіну», эпіграфам да якога стаў пысінскі радок «Яшчэ не скончана дарога...». Аляксей Васільевіч, нагадаю, быў настаўнікам у маладога пачаткоўца Марозава. І цяпер ён сам, прызнаны аўтар, які дастойна кроўчы творчаю дарогаю паэта-франтавіка ў маладыя гады, пракаў свой шлях, на якім шчыбуе сённяшня таленавітая моладзь.

«Аб Роўнасці, аб Волі, аб Зямлі» разважае аўтар у аднайменным вянку санетаў, які знітаваў пятынаццаць твораў высокай вартасці, што вымушаюць хвалявацца, думаць над шчымымі вершаванымі радкамі, якія характарызуюць аўтара сапраўдным грамадзянінам, адказным за лёс роднай Бацькаўшчыны, народа: «Я апаяю працу і свабоду, // Што чалавецтву шчасце век нясуць. // Ды не хачу прядумаць гімны-оды // Тым, што людзей да бездані выдучу». Пясяняр па яго разуменні — народ, а сам ён толькі падгалосак.

Тры вянкi з вянка вяноў санетаў «Апалацісіць душы» прывячаны светлай паміцці паэта Анатоля Сербантовіча, які заўчасна пайшоў у лепшы свет. Пасля працятання вяноў каторы раз пераконваешся: жыццё пражыць, сапраўды, — не поле перайсці.

У гэтым пазычным зборніку ёсць вядала вершаў, прывячаны іншым вядомым асобам: Алесю Пісьмянкову, Ліліяне Анху, Андрэю Цяўлоўскаму, Анатолю Вялюгіну, Міколу Падабеду, Уладзіміру Буракову, Анатолю Эзаву, чые лёсы на розных этапах жыццёвай і творчай дзейнасці былі звязаны ці звязаны сёння з лёсам творцы.

У кнізе «Парог сумлення» натрапіў я і на аднайменны верш:

*У кожнага ён свой, парог сумлення,
Яго пераступіць — сябе згубіць.
«Ніколі, сын, не падай на калені,
Бо на каленях век ты будзеш жыць», —
Матулі вобраз вытліў на імгненне
І гас... А ў цішыні начной гуцыць:
«У кожнага ён свой, парог сумлення,
Яго пераступіць — сябе згубіць».*

Матчын наказ альбо запавет, называеце як хочаце, моцна засвоў і пастаянна памятае Змітрак Марозаў. Таму ніколі не перастае пазначаны аднойчы і заўсёды свой парог сумлення, які бы цяжка ні даводзілася.

Мікола ЛЕЎЧАНКА

Двое ў аднамесным самалёце

чытаем з «Белкітай»

У цэнтры гісторыі — дэман, які выпадкова правініўся. У пакаранне за дробязь яго заслалі на зямлю. Тут ён сіламі чалавечай адзінкі павінен супрацьстаяць нацыстам. Так выглядае кароткая анатацыя да кнігі Анатоля Матвіенкі «Дэмон против Люфтваффе».

Нам, людзям, якія жывуць у XXI стагоддзі, вядомы канец Другой сусветнай вайны. Але гэтую гісторыю хочацца дачытаць, нават ведаючы развіццё падзей. І на тое ёсць прычыны.

Гэта не класічная гісторыя пра «трапленца». Герой не ўсемагагутны, не ведае наперад зыходу падзей. Ён вымушаны кожны дзень рабчы выбар і рызыкаваць сабой. Але сёе-тое ўсё ж такі палягчае місію нашага героя. Дэман, хоць і ў целе чалавека, мае тысячгадовы вопыт і магчымасць рэгенарыі, што не раз ратавала яму жыццё.

Вялікая цяжкасць для герояў і вялікая цікавасць для чытача — сімбіёз дзвюх асоб, зняволеных у адным целе. Герой сапраўды выдучу ўнутраны дэялог. Раяцца, вучацца адзін у аднаго, жартуюць, сварацца.

За маральным развіццём Вані Бутакова, магчыма, самага грэшнага пілота ва ўсёй савецкай авіяцыі, і адаптацыя да змянога жыцця дэмана, які жыве падчас іўдзейскай вайны, назіраць цікавей, чым за паветранымі баямі.

Дзелачы паміж сабой адну чарпуную каробку і згаджаючыся на пастаянныя кампрамісы, героі знаходзяцца ў небяспецы страціць сваю асобу і індывідуальнасць. Часам яны вымушана супярэчаць разумнаму сэнсу толькі для таго, каб застацца сабой. «Справа ў іншым. Калі я цалкам прыму твой пункт гледжання, пагаджуся з любымі довадамі, то ператварыўся ў другога чабе. У чым будзе розніца паміж намі? Я застаюся большавіком, каб зберагчы сябе і не зліцца з табой».

За час сваіх прыгод саркастычны тандэм пабываў у многіх кутках свету. Разгарнуўшы гэтую фантастычную гісторыю, чытачы лёгка пранікнуцца каларытам знаёмага Савецкага Саюза, гарачай Іспаніі і туманнай Брытаніі — краінамі, дзе героі правялі даволі працяглы час.

Розныя імёны, дакументы, лад жыцця, праблемы, сябры і самалёты чакаюць герояў у кожным новым месцы. Пастаянная змена асяроддзя і страты нагадваюць чытачам, што фантастычныя дзеянні і саркастычныя дэялогі разгортваюцца падчас вайны. Жорсткай і бялігаснай. Ад жахаў вайны ніхто не можа быць застрахаваны. Ні спрактыкаваны пілот, які правёў сотні гадзін у паветраных баях, ні дэман, які знайшоў каханне ўпершыню за дзве тысячы гадоў, ні нават маленькі шчанюк, які вярна чакае гаспадара дома.

На фоне паветраных бітваў, лётных тактык, абрэвіятур і назваў тэхнікі злётку згубіліся асобы герояў. Калі падрабязнасці пра камсамольца Ваню Бутакова мы ведаем ад яго знаёмых, з якімі сустракаюцца героі, то пра дэмана інфармацыі куды менш. Мы нават ім яго знаходзім толькі ў сярэдзіне твора. А завуць яго Марк Луцый. У гэтым ёсць усяго некалькі абзацаў пра тое, за што яго выраклі на такі вялікі тэрмін у пекле. Сам герой сказаў, што не любіць успамінаць пра сваё не вельмі ўдалае жыццё. Магчыма, падрабязнасці аб харызматычным дэмане чакаюць чытача ў працягу кнігі пад назвай «Дэман супраць усіх».

Марыя КАРКВЕЛІС

Казкі жывуць між нас

Са студэнцкай пары ўва мне жыве цяга да збірання аўтографу. Колькі іх цяпер — дзвесце-трыста? Цяжка палічыць! Словам, многа. А гэтая кніжка казак слаўнага дзіцячага паэта і майго даўняга сябра Міколы Чарняўскага «Дзе ўзяць красоўкі для слана?» стала юбілейнаю — дзясятаю, што падарана аўтарам. Калі згадаць, што сёлета Мікола Мікалаевіч адзначыў сваё 80-годдзе, дык кнігу можна лічыць юбілейнай двойчы.

У прадмове аўтар шчыра прызнаецца:

*Як зорных нябёсаў квяцістаць,
Як шчырацца матулінай ласкі,
Як свет непаўторны дзіціства,
Жывуць з намі
Розныя казкі.*

Адразу цэлы дзясятка іх сабраўся пад адной вокладкай. Вершаваных і непаўторных. Казкі — гэта тая няпраўда, якую любяць і ў якую вераць дарослыя

Мікола Чарняўскі бачыць незвычайнае ў звычайным і вядзе нязмушаную гаворку з юным чытачом. Скажам, чаму паспрачаліся насельнікі адной грады? Аўтар быццам пытаецца ў малага: «Прачытай казку «Лясная сталоўка» і зрабі ўыводы для сябе?» Ён верыць, што падобная рэч дапаможа хлопчыкам і дзяўчынкам расці добрымі і справядлівымі.

і дзеці, бо памятаюць знакамитае выказанне: «Сказка — ложь, а в ней намёк, добрым молодцам урок». Дык які ўрок прапануе сваім чытачам Мікола Чарняўскі?

Дзве казкі ў кнізе пра вучобу. Гэта «Незвычайны ўрок» ды «Сычова навука». Дзядуля Барбос, адпраўляючы любімага ўнука Пушка ў школу, дае яму наказ:

*— Палёгі не прасі!
Хоць будзе цяжка часам —
Навуку ўсё ж грзы!*

І Пушок праявіў сапраўдную стараннасць: пакуль вучыўся, дашчэнту згрыз свой аловак. Сыч жа такой рупнасці не праяўляў: варта было яму сутыкнуцца з цяжкасцямі, як ураз забыў дарогу ў школу, вырашыўшы: «Добра знаю «Сы» — гэтага даволі!»

Усе звывкліся з тым, што Слон, захапіўшыся спортам, паб'е не адзін рэкорд. І праўда, ён падняў штангу вагою ў дзесцяць тон, а гантэлі падкідаў, нібы мячыкі, вушамі. Чакалі ўбачыць таксама, як Слон прабяжыць пяцікіламетроўку, а ён на старт не выйшаў, бо красовак не знайшоў. Кот Мурмыла з аднайменнай казкі вельмі баяўся мыла і стаў такім мурзатым, што адварнуліся ад яго ўсе суседзі. Добра, што ўрэшце Мурмыла зразумеў сваю памылку...

Надумалі лясныя жыхары збудаваць сталоўку, каб лягчэй было перажыць зіму. Дружна ўзяліся за працу ўсе: і лось, і бабры, і дзяцел, і лісіца,

і вожык, і барсук... Хоць мядзведзь спіць у берлагу, але і ён не адмовіўся дапамагачь, бо не любіць лайдачы. Бадай што адна сарока «памагала... языком».

Січожа загнала і яе ў сталоўку. Сарока заўважыла, што астатнія ядуць з апетытам, а ў яе сподку пуста, і вельмі залавала. Кухарка зайчыха цётка Зіна нядоўга трымала зло на памагатку языком і:

*Кашы ў сподак ёй наклала
І катлетку дадала,
Не забыўшы намякнуць:
— Еш, ды хітраю не будзь!*

Мікола Чарняўскі бачыць незвычайнае ў звычайным і вядзе нязмушаную гаворку з юным чытачом. Скажам, чаму паспрачаліся насельнікі адной грады? Аўтар быццам пытаецца ў малага: «Прачытай казку «Лясная сталоўка» і зрабі ўыводы для сябе?» Ён верыць, што падобная рэч дапаможа хлопчыкам і дзяўчынкам расці добрымі і справядлівымі. А хіба не навучыць дбайнасці казка пра ката Мурмылу?..

Схітрыць можа не толькі Сарока. Хіба іншак паводзіць сябе Смоўж у казцы «Смоўж-ашуканец»? Гэта ён прадаў Коніку сваю хатку, але выбірацца з яе не стаў, а пакуль той гуляў у лузе, уцёк далёка, так што цяпер Конік скача, мочыць штонікі ў расе і, змораны і змучаны, трыміць пад лістком ды ўсё жытло сваё шукае.

Найбольшую шкоду гатова была прынесці злосная цётка Слізготка, ды людзі

аказаліся дужэйшымі. Вось пад'ехала машына, скінула жвір, а дворнік пачаў яго рассыпаць па тых месцах, дзе слізка. Бязмерна здзівілі Слізготку дзеці. Яны, нават упаўшы і збіўшы каленкі, смяяліся і былі радыя зіме, так што ўрэшце злосніца зразумела: трэба быць такою, як яны, і цяпер можна бачыць, як цётка Слізготка катаецца з малымі, а то і шайбу ганяе.

Іншыя творы таксама клічуць чытачоў у незвычайна светлую, казачную прасторы, добра вядомую аўтару, дзе ўжываюцца і педагогіка, і вясёлая ўсмешка, і трапінае слова. Цікавы падарунак юным чытачам падрыхтавалі паэт Мікола Чарняўскі і Выдавецкі дом «Звязда». Дый дарослыя знойдуць тут шмат патрэбнага для сябе.

Расціслаў БЕНЗЯРУК

Як адрубалі Грышку пяткі

Адным з намінантаў Нацыянальнай літаратурнай прэміі ў катэгорыі «Найлепшы дэбют» быў Ігар Маісеў, аўтар апавесці «Остров Глазовка, или Главные по аистам». Назва твора вельмі неадназначная, гэтым і чапляе.

Усё імя выміраюць вёскі ў іх спрадвечным выглядзе: чалавецтва развіваецца, будзе гарады і разгортвае інфраструктуру і пры гэтым — непазбежна — пакадае на задворках памяці самабытныя, поўныя інтрыгоўных гісторый, вёскі. Хтосьці называе гэта «аптымизацыяй колькасці насельніцтва», спасылваючыся на тое, што «пагрэс не звяртае ўвагі на эмоцыі», хтосьці — трагедыяй, якая пазбаўляе кожнага чалавека нечага патаемнага, што да канца дзён будзе нагадваць пра сябе.

Ігар Маісеў у сваім творы «Остров Глазовка, или Главные по аистам» распавядае чытачу, як ён працаваў настаўнікам у адной з вёсак Гомельшчыны. Глазоўка — аграгарадок з насельніцтвам некалькі соцень чалавек. Менавіта ў гэтым месцы і апынуўся галоўны герой.

Свой твор аўтар ідэнтыфікаваў як апавесць: увесь сюжэт закручваецца вакол вясковага жыцця. Месцамі «Востраў Глазоўка» нагадвае падарожную публіцыстыку.

Ад самага пачатку Ігар Маісеў іранічна разважае пра паходжанне назваў беларускіх вёсак: «...Для начлегу больш падыхдзе вёска Храпакі на Віцебшчыне ці, там, Запарыне, Сямігосцічы, Пірагі альбо Наліўкі»; «насамрэч, заўсёды занадта дыетчныя Сухары, то побач размешчаны Сласціны (на той жа Магілёўшчыне)». Таксама, як прыкмячае аўтар, шмат вёсак, што маюць «прыродныя» назвы: «...тэма лесу бясконца

пашыраецца ў варыяцыях вакол назваў усіх вядомых дрэў і хмызнякоў нашай зойцы, ад салодкай Малинаўкі да самавітага Дубна. Беларуская вёска нека заўсёды з лесам, стараца прыгуліцца да яго хоць адным бокам. Калі лес за спінай, то нека спакайней». Менавіта такім чынам (гульней з этымалогіяй) аўтар падводзіць да Глазоўкі, значэнне назвы якой складана растлумачыць.

Герой апынуўся ў гэтай вёсцы невыпадкова: ён наўмысна шукаў месца працы настаўніка. І спыніў свой выбар на Глазоўцы. Месца самабытнае, нібы аддзеленае ад усяго свету. Людзі тут жывуць «маленькім» жыццём, тым самым вызначачы свае маральныя законы паводзінь. Жыхары вёскі — далёка не дурныя людзі: калі было загадана збіраць добрую (падкрэсліваю) бульбу для таго, каб адправіць яе на Каўказ, узнікла непаразуменне сярод насельніцтва:

«— Что-то рановато вы устроили пещеру. Хотя, если устали...»

— Нічога мы не сталіся, а проста не хочам для іх выбіраць бульбу.

— Вы что, белены объелись?

— І каб усе былі аднолькавыя, і каб без адной драпіны, як царам.

— Без повреждений — чтобы не погнула в дороге, а с калибровкой — чтобы сразу в торговлю, наверное.

— А вы бачылі, каб у нас дзесці бульба прадавалася прама адна ў адну? А мяшкі толькі што не залатыя. Хай бы яны нам хоць бы каробку мандарынаў даслалі, хоць бы калі-небудзь!»

Вучні глазоўскай школы, у якой працаваў герой, таксама не без прынцыпаў. Пасля аднаго з суботнікаў яны заявілі: «Мы працуем, а настаўнікі, як наглядчыкі, стаіць над намі, як над неграмі, яшчэ і падганяюць. Мы так не хочам. (...) Няхай настаўнікі таксама працуюць, а не гаўкаюць над галавой».

Такія паводзіны выклікалі вострым адчуваннем роўнасці: працаваць павінны ўсе. Гэта ў гарадах прывыклі размеркоўчае абавязкі. У вёсках жа — усе выконваюць усё!

Каб не раскрываць іншыя цікавыя моманты твора, абмяжуемся тым, што найбольш усхвалявала. У Глазоўцы жыў хлопчык Коля, які з дзяцінства праяўляў цікавасць да шахматаў. З часам ён пачаў перамагаць усіх аднавяскоўцаў. І справа так закруцілася, што хлопчык гуляў у шахматы па пошце (інтэрнэту тады яшчэ не было): купляў паштоўку, на ёй запісваў ход і адпраўляў (пачкамі) у Іркуцк, Вышні Валачок, Бярдзічаў, Пявек, у вёску ў суседнім раёне. «У мясцовага паштальёна было дзве бяды: бездараж і кілаграмыя пачкі паштовак з шах-

матнымі хадамі з усіх канцоў Саюза... Гэта каштавала грошай. Бацькі не маглі працаваць толькі на яго перапіску. Хлопец заняўся развядзеннем гусей на продаж і перайшоў на самафінансаванне».

Як вы маглі здагадацца, расповед у творы ідзе ад першай асобы: гэта набліжае чытача да сюжэта, робіць яго сябрам героя, дазваляе ўнікнуць у сутнасць. Да таго ж, Ігар Маісеў не дуралецка стылійна зніжанай лексікі: аповесць поўная такіх прамамоўяў і гутарковых слоў, як «рулите», «постебаться», «глазищи», «понатыканы», «банька», «брёден», «твою ж... через коромысло», «развлекалка», «по-чесноку», «собаченция», «пацанва», «танцувалькі», «пешадрала» і шмат іншых. Гэта стварэе адпаведны антураж, які выклікае ў чытача давер да таго, што адбываецца.

Па адной толькі гэтай апавесці можна вызначыць спецыфічную ўнікальнасць аўтарскай метафары: «ягады і грыбы, як па пупавіне, перакочваюцца ў жывое цела вёскі».

Варта згадаць, што аўтар часта выкарыстоўвае ў тэксце рытарычныя пытанні. Гэта маніпуляцыйны прыём, які ўскосна пазбаўляе чытача права выбару. Задаючы наступныя пытанні: «Але хіба гэта некага спыняе? І хіба гэта не дзіўна?» — пісьменнік стварэе пэўныя ўмовы, пры якіх яму цяжка адмовіць.

Антон Антонаў

Праект створаны пры фінансавай падтрымцы ў аднаведнасці з Указам Прэзідэнта № 131 ад 31 сакавіка 2022 года.

Пад рапсодыі прыроды

Дзявяты нумар «Нёмана» — асалода ад творчасці сучасных паэтаў і празаікаў пад рапсодыі прыроды.

Душа мая — осень,
а можаць быць, дае зима.
Но — полная снега,
но — полная свежести страстной!
И если умру
или просто свихнусь я с ума,
останется жизнь —
и не менее будет прекрасной.
Останется снег
и на яблонных ветках замрет,
и сядет сорока
и что-то невнятное крикнет...
Не все ли равно нам,
что кто-то сегодня умрет,
и нам наплевать,
что за чудо сегодня возникнет.
Пусть будет зима
с драгоценым сияньем своим,
и пусть безразлично
относится люди друг к другу.
Но как же красив
этот белый предутренний дым
и наша любовь
по дороге к полярному кругу.

Паэтычныя радкі Лізаветы Палес, Ірыны Захаравай, Руслана Піваварава — кожны ў сваёй індывідуальнай манеры — адлюстроўваюць класічны вечныя тэмы: жыцця і смерці, кахання, сяброўства, прыроды, радзімы.

Празаічны блок прадстаўлены ўпадабанай чытачом «футбольнай сагай» Алясея Камароўскага. У сваёй апавесці «Удар залатога буцы» пісьменнік раскрывае лёс маладога спартсмена Вадзіка. Аўтару ўдаецца прасачыць этапы «дыялектыкі душы» героя: ад пачатку кар’еры да перамог. «Вадзік раньшэ не задумывался над гэтым, проста іграў у футбол, радаваўся і пережываў. Но, вядома, ёсць какая-то чэрта, переступіўшы якую, пачынаеш задумывацца: как жыць далей?»

Чытачы таксама азнаёмяцца з заканчэннем дакументальнай апавесці Антона Чыжэўскага і Алены Віцебскай «Нататкі двараніна Віцебскай губерні». На прыкладзе лёсу выхадца з вялікай сям’і ў вёсцы Лашніва Віцебскай губерні раскрываецца гісторыя цэлага роду і краіны ад другой паловы XIX стагоддзя (дзяцінства, палубы) да катаклізмаў стагоддзя XX: Першая сусветная вайна, чорныя 1930-я, Вялікая Айчынная вайна. «Жыццё стремліва мянялася, і нравесныя сдвигі в душах людзей казаліся ўжо неабратнымі». Праз дзённікавыя запісы апаўднёнае набывае рысы спавядальнай прозы: аўтабіяграфізм, шчырасць, экспрэсіўнасць.

Аповесць Анатоля Шпартына «Няма памяці аб ранейшым», на наш погляд, цалкам успівае ў новы літаратурны праект (метада, кірунак), які сфарміраваўся ў пачатку 2000-х, — новы рэалізм, які ўзнік як рэакцыя на постмадэрнізм. Нагадаем, што маніфестам новага рэалізму стаў артыкул С. Шаргуноў «Адмаўленне жалоб» (2001 г.), дзе ён абвясчае «стомленасць» чытачоў ад каламутных постмадэрнісцкіх тэкстаў з іх «падлашчваннем, словабудствам і адрывам ад рэальнасці» і аб’яўляе аб пачатку новай эры ў літаратуры. Загаворам гучаць яго словы: «У канчатковым рахунку і карані, і глеба застаюцца тымі ж.

Глеба — рэальнасць. Карані — людзі. Угледзімся. Сярод пышнай шматколернасці — бутон рэалізму. Рэалізм — ружа ў садзе мастацтва. Я паўтараю заклён: новы рэалізм! У прозу юных вяртаюцца рытмічнасць, яснасць, лаканічнасць. Альтэрнатыва постмадэрнізму. Ява не будзе замутнена, згіне саранча, па-новаму задыхае дух ранейшай традыцыйнай літаратуры».

Новы рэалізм як напрамак абвясчае прынцыпы сур’ёзнай літаратуры, якая заклікана адлюстроўваць рэальнае асяроддзе існавання героя, сацыяльна-псіхалагічны дэтэрмінізм быцця. Аўтары хочуць пісаць пра тое, як «Марыя Івананай гарбату п’е», але толькі з апарай на сучаснасць, гэта звычайна 1990—2000-я гг., дзе напоі — не тыя, і Машы — іншыя. Неяк на круглым сталі на тэму «Літаратурная мова — запаведная зона?», які праходзіў у Беларускай дзяржаўнай універсітэце з удзелам сучасных рускіх аўтараў В. Атрашэнкі, М. Папова, Я. Пуліновіч, М. Замшава, на маё пытанне аб стаўленні аўтараў да класікаў рэалізму XIX стагоддзя Міхаіла Папоў адказаў: «Мы паважаем класікаў і ўлічваем іх вопыт, але мы жывём у новых рэаліях, належым новаму часу і хочам сказаць аб рэальнасці сваё слова, гэта іншая рэальнасць».

Анатоль Шпартына можна паставіць у адзін шэраг з творцамі новага рэалізму (С. Шаргуноў, Р. Сенчын, А. Карасёў, Д. Гуцко і інш.), у творах якіх назіраецца дыялог з класічным рэалізмам. Прытрымліваючы прынцыпаў класічнага рэалізму ў кантэксце сучаснасці прадугледжвае «уважлівы зварот да нерэалістычных залатых прынцыпаў славеснасці (тыпажы, псіхалагізм), цвярозы пільны

Рубрыка «Час. Жыцьцё. Літаратура» ўключае інтэрв’ю Вольгі Паклонскай з пісьменнікам, мемуарыстам, доктарам філалагічных навук, прафесарам кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства БДУ Таццянай Івананай Шамякінай. Таццяна Івананай — дачка класіка беларускай літаратуры, якой удалося не толькі стаць слаўнай прадаўжальніцай справы бацькі, але і самастойнай творчай асобай, асветнікам і носьбітам векавых каштоўнасцей беларускай культуры. Інтэрв’ю з ёй на старонках «Нёмана» — гэта цэлы раман у пытаннях і адказах, дзе Таццяна Івананай расказвае пра сябе, сваю сям’ю, студэнцтва, практы, кнігі — усё гэта трэба чытаць і хочацца з асалодай перачытваць.

погляд на паўсядзённую і грамадскую рэчаіснасць, спробу сур’ёзна, без раслабленасці разбэшчаных «дыскурсам» асэнсаваць вечныя пытанні» (А. Рудалёў).

Галоўны герой апавесці Дзяніс праз дзесяць гадоў, якія пражыў у ЗША, вяртаецца на Радзіму, але сустрэча з сябрам, спатканне з каханай юнацтва праходзіць быццам у паўсне, не выклікаючы ні асаблівых эмоцый, ні ўслёскаў страсці. Нуда, анегійская маркота авалодала героем: ён перанасычаны грашма, экзотыкай, жанчынамі, яго душа вычарпалася і, здаецца, нішто не здольна яе ўзваскрэсіць. Герой глядзіць на сваё жыццё збоку, быццам не ўдзельнічае ў ім.

Ідэяна-мастацкі змест апавесці паказвае на наяўнасць рыс паэтыкі новага рэалізму: нарысаванае апісанне рэаліі сучаснасці (2000-я гг.); аўтабіяграфізм (аўтар апісвае той досвед, які набыў сам ці назіраў у сваім асяроддзі); адсутнасць дыдактызму, няма навязнага настаўніцтва; у цэлым трагедыянае, тупіковае ўспрыманне свету, акцэнт на будзённасць, руднінасць жыцця; адсутнасць высокіх мэт як у асабістым, так і ў грамадскім жыцці; рысы мадэрнізму (інтэртэкстуальнасць, цытацыя — героі пасылаюцца на Фрэйда, Кафку, Сартра), акцэнт на гульнявое адностраванне свету, абсурднасць, імпрэсіянізм, бессаромны натуралізм: пасцельная сцэна, пах плочы і піва, які сыходзіць ад «маладых»).

У цэлым новы рэалізм уяўляецца нам вяртаннем да натуральнай школы 1840-х гг. з пазітывізмам і малюнкам тупіковага існавання. Тут ёсць рудіна, штодзёнасць, але няма святла — няма Бога, пакаяння, супакоўвання, любові, дабрадзейнасці. Светам кіруюць сацыяльны хаос, кланаваныя жыццёвыя сцэнарыі, шэрацы і змярцвеласці. І звычайна фінал твораў новых рэалістаў трагічны: «можна ўстаць на галаву, можна разбіць гэтую галаву аб сцяну — нічога істотна не зменіцца. Жыцьцё, яно ўсяго толькі зацянжы скачок з адной ямы ў іншую» (Р. Сенчын «Агульны дзень»).

Складваецца ўражанне, што «новыя рэалісты» не бачаць магчымасці ў рэальных сучаснасці для здабыцця гэтага святла, выхаду са змярцвеласці быцця. І толькі нешматлікія з аўтараў могуць адлюстраваць святло ідэалу, але выключна ў мінулым, дзе ёсць месца і гераізму, і падвэйніцтву (як, напрыклад, у творах З. Прылепіна).

Герой Шпартына таксама робіць «скачок» у бок святла, які рэалізуецца з дапамогай нацыянальнага матыву — пямці. Вяртанне да мінулага ў героя адбываецца з дапамогай выявы дзяцінчыны з рысыміным вачым: выпадкова ўбачаная ім жанчына ў плашчы пільным поглядам абуджае ў ім успаміны юнацтва (у яго першага кахання былі рысыныя вочы) і дзяцінства. Герой куляе гарэлку і сыркі ў кіёску (алюзія на савецкае мінулае) і ідзе ў калумбарый, дзе захоўваецца прах яго бацькоў. Аўтар падкрэслівае, што «няверуючы» герой, знаходзячыся ў капліцы на могілках, раптам адчуў усяродзіне сябе гарэне агню, незмянога святла: «Он был один в храме, и ему, неверующему, неожиданно стало так хорошо и легко на душе, что невольно потекли слезы <...> А еще он подумал о том, что бессмертие и любовь, о которых так мечтают все люди, на самом деле связаны. Любовь — это дар бессмертия, проявление его здесь, на Земле».

Такім чынам, з дапамогай актуалізацыі духоўна-экзістэнцыяльнага кампанента быцця героя з дапамогай кахання, успамінаў, боскага святла аўтару ўдаецца ажыццявіць творчы эксперымент — дыялог з класічным рэалізмам, які заўсёды апярэжуе да метафізічнага дыялогу з Вышэйшым. Цікава было б

назіраць рэалізацыю творчай дынамікі ў найбуйнейшых творах Анатоля Шпартына.

Рубрыка «Час. Жыцьцё. Літаратура» ўключае інтэрв’ю Вольгі Паклонскай з пісьменнікам, мемуарыстам, доктарам філалагічных навук, прафесарам кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства БДУ Таццянай Івананай Шамякінай. Таццяна Івананай — дачка класіка беларускай літаратуры, якой удалося не толькі стаць слаўнай прадаўжальніцай справы бацькі, але і самастойнай творчай асобай, асветнікам і носьбітам векавых каштоўнасцей беларускай культуры. Інтэрв’ю з ёй на старонках «Нёмана» — гэта цэлы раман у пытаннях і адказах, дзе Таццяна Івананай расказвае пра сябе, сваю сям’ю, студэнцтва, практы, кнігі — усё гэта трэба чытаць і хочацца з асалодай перачытваць.

...новы рэалізм уяўляецца нам вяртаннем да натуральнай школы 1840-х гг. з пазітывізмам і малюнкам тупіковага існавання. Тут ёсць рудіна, штодзёнасць, але няма святла — няма Бога, пакаяння, супакоўвання, любові, дабрадзейнасці. Светам кіруюць сацыяльны хаос, кланаваныя жыццёвыя сцэнарыі, шэрацы і змярцвеласці. І звычайна фінал твораў новых рэалістаў трагічны: «можна ўстаць на галаву, можна разбіць гэтую галаву аб сцяну — нічога істотна не зменіцца. Жыцьцё, яно ўсяго толькі зацянжы скачок з адной ямы ў іншую» (Р. Сенчын «Агульны дзень»).

75-годдзе Таццянай Івананай Шамякінай урачыста было адзначана ў сценах філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Пакінуўшы шматлікіх гасцей, юбіляр наведвала пасяджэнне савета філалагічнага факультэта па абароне дысэртацыі, членам якой яна з’яўляецца, каб удзельнічаць у абмеркаванні чарговай навуковай работы па літаратуразнаўстве. Мне было няёмка падносіць ёй у гэты дзень на подпіс нейкія афіцыйныя паперы. І, слухаючы прафесійныя заўвагі, пажадання, парадзі Таццянай Івананай саіскальнікам, я ўсё пасяджэнне думала, што такія людзі, які яна, не працуюць у вышэйшай школе, не выконваюць свае абавязкі — яны служаць! Служаць на карысць навуцы і літаратуры!

І хочацца паўтараць тое, што я сказала ў сваім віншаванні Таццяна Івананай: «Жывіце доўга, тварыце надалей, прыкладзіце маладых вучоных! На Вас трываеца філалогія ў нашай краіне!»

«Якія вашы ідэалы, такая і ваша будучыня», «Час, памножаны на канкрэтныя справы, раўняецца плёну жыцця» — гэтыя і многія іншыя афарызмы змяшчаюцца ў зборніку «Чырвоныя фразы» Анатоля Апанасевіча, рэцэнзія на які прадстаўлена ў рубрыцы «Напрыканцы» Дзімтрыем Радзівончыкам.

Агляд літаратурнай садружнасці, якую каардынуе ў нашай краіне старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі Аляксей Карлюкевіч, прысвечаны народнаму пісьменніку Таджыкістана, члену Саюза пісьменнікаў Беларусі Ато Хамдаму. Віншуючы сябра Беларусі з 75-годдзем, ён адзначае асноўныя вектары яго ўзаемадзейнасці з нацыянальнай культурай: пераклады кніг, творчыя сустрэчы, удзел у семінарах і выстаўках: «Дзякуючы самаадданасці высокаму духу сяброўства і інтэрнацыяналізму, нягледзячы ні на якія бар’еры, і развіваецца беларуска-таджыцкая літаратурная дружба».

Таццяна СІДАРАВА

У часе і па-за часам

Не забываючы папярэднікаў

Максім Танк — гэта нацыянальна-геній у самым шырокім значэнні. Сцвярджаю гэта, ніколі не прыніжаючы многіх іншых нашых класікаў, найперш Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Янку Купалу. Прамаўляю, зыходзячы з саміх рэалій. У рэшце рэшт і з таго, што і вынікае з кнігі «Максім Танк. Асоба, паэзія, лёс».

Да месца сказаць колькі слоў пра яе аўтара. Мікола Мікуліч на сёння — самы вядомы і паслядоўны даследчык літаратуры былой Заходняй Беларусі. Піша не толькі пра літаратараў, якія на слыху. Адкрывае і імёны менш вядомых, а то і забытых пісьменнікаў. Безумоўна, асноўную ўвагу ўдзяляе Максіму Танку, які не толькі з'яўляўся актыўным удзельнікам нацыянальна-вызваленчага руху, але і пісаў выдатныя творы. Быў з тых, пра каго можна з поўным правам сказаць, што гісторыю ствараюць асобы.

Зыходзячы з гэтага, асабліва прымаючы пад увагу апошні аспект, даследчыку пісаць пра яго было значна прасцей. Асноўны арыенцір загадка быў вызначаны. Разам з тым у чымсьці і складаней. Цяжэй, бо на ніве танказнаўства працавалі ўжо многія аўтары.

Слова сваё, аўтарытэтная

Несумненна, каб не толькі не паўтарыцца, але і сказаць сваё слова, патрабаваўся час. Таму Мікола Мікуліч паступова падступаў да гэтай важнай тэмы, аб чым засведчылі яго даследчыцкія працы, што выйшлі раней: «Максім Танк і сучасная беларуская літаратура», «Максім Танк: на скразняках эпохі», «Паэзія рэчаіснасці: у свеце паэзіі Максіма Танка», «Максім Танк: талент заручаны небам», а яшчэ шматлікія публікацыі ў перыёдыцы. Не выклікае сумнення, што кніга «Максім Танк. Асоба, паэзія, лёс» — у пэўнай ступені і падагульненне шматгадовых даследчыцкіх пошукаў. Не толькі асэнсаванне працэсаў, што адбываліся ў творчасці выдатнага паэта і нашага сучаснасці, а ў нечым і перасэнсаванне. Не ў сэнсе адмаўлення ад сваіх ранейшых меркаванняў, а больш заглыбленае пранікненне ў жыццёвыя і грамадскія працэсы. Міжвольна напрошваецца параўнанне з пабудаваным зрубам дыктоўнага дома. Ён, па сутнасці, гатовы ўжо, час засяляцца ў яго. Але дасведчаны гаспадар не спяшаецца.

Максім Танк.

Сёе-тое дарабляе. Нешта, хай сабе і не значнае, замяніць. Толькі пасля гэта спяшаецца рабіць уваходзіны. Атрымалася тое, чаго даўно хацелася...

Чым далей чытаеш кнігу, тым больш упэўніваешся, наколькі сюжэт яе прадуманы. Менавіта сюжэт, а не звычайная кампазіцыйная пабудова, калі аўтар стараецца глыбей зразумець таго, пра каго расказвае апантана і з захапленнем. Для гэтага важна не пакінуць па-за ўвагай істотныя моманты, нічога не ўпусцішы. Такім шляхам і пайшоў Мікола Мікуліч.

Першы раздзел «Растуць шляхі і крылы...» — гэта біяграфія Максіма Танка. Жыццёвая і творчая, падмацаваная творами, што найбольш поўна адпавядаюць развагам. Але гэта і на канкрэтных фактах падмацаваная згадкі аб тым, як паступова фарміраваўся талент самага яркага песняра заходнебеларускай рэчаіснасці. Як ад першых твораў ён пераходзіў да праўдзівага адлюстравання яе, каб пазней ужо звярнуцца да таго, што стала і біяграфіяй усёй краіны, усю народна.

Развагі падначалены таму, каб нават чытачы, добра знаёмыя з творчасцю Максіма Танка, яшчэ глыбей адчулі значнасць яго як АСОБЫ не толькі ў літаратуры, але і ва ўсёй Беларусі. Коротка кажучы, даследаванне Міколы Мікуліча праўдзіва раскрывае ролю асобы ў часе і адначасова адлюстроўвае праламленне самога часу ў ёй. Калі асоба гэтая такой велічыні, як Максім Танк і ўплывае на падзеі і людзей. Адначасова сведчыць аб тым, як яна, сфарміраваўшыся як творчая індывідуальнасць, паступова пашырала кола сваіх чытачоў. Найперш тых,

якія найбольш блізкія беларусам, аб чым і назва адпаведнага раздзела — «У рускіх перакладах». У параўнанні з іншымі, ён памерам не такі і значны. Але надзіва багаты на фактычны матэрыял, бо творы Яўгена Іванавіча ўзнаўлялі на братняй мове не толькі паэты, якія жывуць на Беларусі, але і перакладчыкі з Расійскай Федэрацыі.

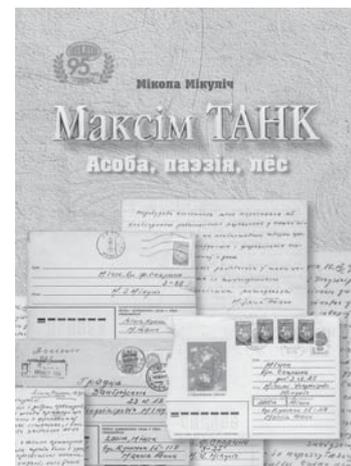
Які першы раздзел, аб'ёмны грэці — «У варунках гісторыка-літаратурнага працэсу і грамадскага жыцця», які завяршае кнігу. У ім закранаюцца многія аспекты жыцця Яўгена Іванавіча, у тым ліку стасункі з тымі, хто так ці інакш увайшоў у яго біяграфію, змяшчаюцца выказванні асобных пісьменнікаў пра яго. Гаворыцца пра тое, якім ён быў з блізкімі людзьмі, у сям'і. А як хораша раскрываецца яго чалавечая сціпласць! Хоць бы маленькую часцінку яе тым, хто на вачах стараецца «забранзавец». Павучыцца б ім у Яўгена Іванавіча!

Народным зрабіў народ

У Максіма ж Танка, які яго зборнік ні возьмеш, слабых вершаў, па сутнасці, няма. Сустракаюцца і такія, што завельмі прывязаны да заходнебеларускіх рэалій, але ўсе яны таксама пісаліся ад чыстага сэрца. Вымаўляліся не толькі ад свайго імя. У спавядальным голасе лірычнага героя чуецца сам аўтар. Ды і ўвогуле ўсе сумленныя беларусы выступалі за Беларусь вольную ад польскага панавання. У пазнейшыя перыяды, праўда, часам не абыходзілася і без «дацкіх» твораў. Так некалі называліся вершы, зместам прымеркаваныя да пэўных дат. Пісаліся Яўгенам Іванавічам і такія, у якіх улашталіся камуністычныя ідэалы. Аднак у іх не хібіў, яны напоўнены верай у тое, што апяваюць. Ды і пісаліся на высокім мастакоўскім узроўні, бо аўтарам іх быў не хто-небудзь, а як дакладна сказаў Іван Шамякін, словы якога Мікола Уладзіміравіч прыводзіць, «маршал паэзіі».

Нельга не пагадзіцца і са сведчаннем самога Міколы Мікуліча: «Такой жыццёвай біяграфіі, як у М. Танка, не мае ніводзін пісьменнік у беларускай літаратуры. Думаецца, якраз сінтэз рэдкага чалавечага характару і яркага мастацкага таленту, а таксама ўнікальнай жыццёвай біяграфіі абумовіў вялікі творчы набыткі Максіма Танка». Як нельга не адмаўляць дасканалыя веданні ім жыцця народа. Пра гэта ў кнізе згадваюць тыя, хто яго добра ведаў, дзеляцца і ўражаннямі пра яго творчасць. Што Яўген Іванавіч з маладосці быў

з народа, сведчаць і «Лісткі календара», якія даследчык неаднаразова цытуе. І невыпадкова. «Стаўшы з'явай грамадска-культурнага жыцця», гэтыя згадкі, «насычаны цікавымі і надзвычай багатай інфармацыйнай структурай, [...] выяўляюць шырокі спектр душэўна-псіхалагічных перажыванняў і пачыненняў паэта, які напружана працуе, засяроджана аналізуе шматстайныя жыццёвыя працэсы, натхнёна шукае сваю дарогу ў літаратурнай творчасці».

***

З многімі пісьменнікамі давялося мне сустракацца, не адзін дзсяткаў гадоў працуючы ў «ЛіМе». На жаль, з Яўгенам Іванавічам кантактаваў рэдка. Не маю на ўвазе сустрэчы, што адбываліся на розных мерапрыемствах, якія праходзілі ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі, ці проста вітаючыся, заўважаючы яго. Аднак, пазнаёміўшыся з кнігай «Максім Танк. Асоба, паэзія, лёс», з вялікай радасцю для сябе ўпэўніўся, што ён — нібы даўні мой знаёмец. У жыцці, у паэзіі, у шмат якіх стасунках нашай паўсядзённасці. Не сумняваюся, што ў гэтым упэўніцца і тыя, хто таксама пазнаёміцца з даследаваннем Міколы Мікуліча. І напоўніцца ўсведамленнем яшчэ большай радасці, што ў нашай літаратуры быў такі выдатны чалавек і творца. Толькі чаму быў? Ён і застаўся ў ёй. Як, не сумняваюся, што назавусёды і застаецца, як і іншыя волаты нашага нацыянальнага слова. Не ў апошнюю чаргу і дзякуючы таму, як пранікнёна, аб'ектыўна расказаў пра яго Мікола Мікуліч.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Радзіма даражэйшая за ўсё

У свой час Юрыі Сапажкоў, чые рэцэнзіі і крытычныя артыкулы з'яўляюцца цудоўнымі літаратурнымі творами, справядліва адзначаў: «Для сапраўднага пісьменніка мінулае заўсёды існуе ў сучасным. Ён ведае: вечныя маральныя катэгорыі не старэюць, і перад кожным новым пакаленнем яны, быццам абноўленыя часам, паўстаюць ва ўсёй іх неўміручай красе».

Уладзіміра Гаўрыловіча хваляе тэма патрыятызму і мужнасці нашага народа, яго барацьба за свабоду і незалежнасць на працягу шматвяковай гісторыі. У сваіх сацыяльна-псіха-

лагічных раманам, апавесцям, п'есах, апавяданнях асабліваю ўвагу ўдзяляе Вялікай Айчыннай вайне, калі савецкі народ не скарыўся каварнаму ворагу, перамог фашызм. Яшчэ адно пацвяржэнне гэтаму — выхад кнігі «Я таксама сын чалавечы...».

Кніга выдадзена пры падтрымцы Прэзідэнцкага фонду культурных ініцыятыву Расійскай Федэрацыі. Гэтая драматычная гісторыя прысвечана заснавальніку і класіку кабардзінскай літаратуры Алі Асхадавічу Шагенцукаву, які загінуў у нямецкім канцлагеры ў Бабруйскай крэпасці.

Аўтар дасканалы вывучыў гістарычны матэрыял, сур'езна

папрацаваў над кампазіцыяй. Герой апавесці, а гэта ка-

бардзінцы, беларусы, рускія, у творы часта гавораць на сваіх родных мовах. Усё выкладзена так арганічна, быццам напісана на адной мове. Дарэчы, у тэксце прыводзіцца і многія вершы класіка кабардзінскай літаратуры. У творы актуальна гучыць тэма чалавечай годнасці, сутыкнення сапраўдных маральных каштоўнасцей і нацысцкага падыходу да расавага падзелу чалавецтва.

Па-майстэрску паказвае аўтар велічную асобу Алі Шагенцукава — значнага каўкаскага паэта, яго духоўную сілу і гатоўнасць да самаахвярнасці ў імя святых прынцыпаў, уласцівых каўказцам-адыгем. Для яго гэтыя прынцыпы

важнейшыя за само жыццё. Заслуга Уладзіміра Гаўрыловіча і ў тым, што ён праўдзіва і выразна адлюстравалі характары дзеючых асоб — Івана-Беларуса, Івана-рускага і іншых, стварыў сімвалічны вобраз Маці-Герані, якая ахвяруе сваім жыццём дзеля савецкіх салдат, якія трапілі ў палон да гітлераўскіх захопнікаў.

Аўтар паказаў здзіўляльны і да болю трагічны лёс вялікага паэта Кабардзінска-Балкары. Адлюстроўваючы жыццё гэтага высакароднага чалавек, для якога нічога не было важнейшага за сваю Радзіму, заклікае нас, чытачоў, быць пільнымі, любіць і берачы родную зямлю.

Міхась СЛІВА

Міхась ПАЗНЯКОЎ

Родная хата

Даруйце, сплаканыя вокны,
Прабач стары, пацёрхлы дах,
Што паміж намі доўгі, слотны
Даўно пралёў расстайны шлях.

Ты ў маім сэрцы светлай самай,
Прыгожай здзіўнага жыла,
Заўсёды бачылася мамай
І запрашала да стала.

Ты мне гучала галасамі
Маленства здзіўнага майго,
Што тут блукае за садамі
Па сцэжках сонечных лугоў.

Да хаты мілай прытулюся,
Як да матулі ўдзячны сын:
Дзень добры, хата, я вярнуўся,
Нам сумаваць няма прычын.

Я заўтра паеду нарэцце
У родны свой край паблукаць,
Дзе буду пад вечар на сцэжцы
Самотных драчоў аклікаць.

Дзе ў ціхім, чароўным азерцы
Купаюцца зоры ўначы,
Дзе хораша так, што, паверце,
Ад радасці — хоць закрывы

Татцяна ЦВІРКО

Раніца

Мая раніца пахне каваю,
Разам з думкамі і планамі.
І пенка латэ ласкавая,
Напоўненая жаданнямі.
Льготчак...
І смак нязведаны
Сплывае ў нутро санлівае.
Смак думак-гаданак.
Ветрана.
І тую каву ў цяпле...
Шчаслівая.

Свечка

Боль душы.
Знясільваючы, даўкі, пакутлівы.
Дзённы і начны.
Востры і няспынны...
Успыхвае запальнічка,
кранае васковую свечку,

Усё з любові пачынаецца...

Узнёсла, шчымыліва, прачула,
На ўвесь свой радзімы куток,
Каб мама пад жвірам пачула,
Каб тата азваўся: «Сыноч!..»

Дзе мудрае, вечнае неба
Святлом ахінае зямлю,
Дзе болей нічога не трэба,
Бо ўсё невымоўна люблю.

Я ўсё часцей вяртаюся да Грэзы —
Рачулкі здзіўнага майго дзяцінства.
У час той — басаногага гарэзы,
Калі з прыродаю было адзінства.

Там зноў лячу я ўслед за матылькамі,
Пляшочуся ў жывым рачным упонні,
Гарчую разам з юнымі сябрамі,
І ўсё навокал шчасцем звонкім промніць...

У лесе не самотны я ніколі,
Сябрамі — елкі, сосны і бярозы.
Мне бачыць, слухаць іх даволі,
Каб у душы маёй квітнелі крозы.

Я чую мілы голас кожнай з іх,
Я характаво іх бачу незямное.
Таму мелодый велічных лясных
Заўжды, усюды вельмі шмат са мною.

Я дабрыней і прагай іх жыву —
На шчасце ўсім імкнуць да сонца,
І не схіляць прац часам галаву,
І верыць у высокае бясконца.

У роднае вёсцы — з сябрамі
(Кут родны адкрыць ім хачу),
Сябры ўсё дзівуюцца самі,
Я слухаю іх і маўчу.

— Маўклівы чаму ты? — Магчыма,
Душы не кранае твае?
— Не! — выдыхнуў, — гэта ж Радзіма,
Нямею, як бачу яе...

нараджае мільгатлівы
жоўты язычок —
жыццядайнае полымя,
жыццёвае азарэнне.
Свечка не баіцца болю...
Яна — суцязальніца і рытуальніца,
засцерагальніца і памінальніца,
варажбітка і лекарка,
стадарожніца і ачышчальніца...
Яна — плачка на хаўтурах,
гаспадыня на алтары.
Чараўніца-шматімённіца:
Калядная, Богаяўленская,
Грамнічная, Дабравешчанская,
Чацвярговая, Велікодная,
Свечка-Троіца, Імянінная,
Хрэсьбінная, Шлюбная,
Малітоўная, Хаўтурная,
Мірская...
Жывы азенчык
з дымным арэолам
абараняе душу немаўляці,
асвятляе шлях нябожчыка.
Свечка не баіцца болю...
Нябачнай сілай яна
выцягне душэўныя пакуты,
хваробы, праклёны,
сурокі, крыводы...
І адпусціць іх
у малітоўнае неба.
А сама ціха дагарыць,
аплакаўшы свой кароткі век,
нават не здагадаваючыся,
што ўваскрасіла
жаданне жыць
і памкненне,
укленчыўшы перад абразам,
запаліць свечку.

Нанізваю радкі
на каралі рабінаў,
на лісце-зоры клёнаў,
на бабіналетавае навуцінне...

Ах, як добра на Радзіме! —
У гаючае глушы
Дыхаць пахамі густымі,
Спачываць у шалашы!

Убіраць у сэрца шчасцем
Дарагую прыгажосць
І самотай працінацца,
Што я дома радкі госць...

Я ўсё яшчэ душою там,
Дзе зведаў мора прыгажосці,
Куды заўсёды, нібы ў храм,
Цяпер я прыязджаю ў гэці.

Дзе невымоўным характавом
Атуляць берагі рачулкі,
І дзе пад велічным святлом
Пульсуе сэрца шчасцем гулкім.

З сябрамі там на берагах
Блукаю ў сонечным прасторы.
Там таямніча па начах
У свет чароўны вабяць зоры.

Задумлівы, шчыры, руплівы —
Інакшым ужо і не стаць.
Ды чэрствых, глухіх і глумлівых
Балюча і горка трываць.

Імкнуўся заўсёды высока,
А ў багню піхалі мяне.
Сягнеш чым вышэй да аблокаў,
Тым болей маланак жагне.

Але я не ведаю страху,
І добра з самім сабой.
Зямнога — чакае плаха,
Паднебнага — вечны бой.

А ты — са мной і не са мной...
І мне так радасна і скрушна.

На сум, на трывогі, на надзеі...
Разумею: ніхто не прачытае іх.
Але за шчасце
Прадчуваць духоўную свабоду
і подых прасвятлення.

Сустрэча

На імгненне знік цэлы свет.
Засталіся толькі твае вочы.
Божа! У віхуры гадоў
яны не страцілі цеплыні,
глыбіні, гулліваці...
Ты маўчыш! І не трэба
ні пытанняў, ні адказаў.
Ёсць твае вочы!
Якія шкадуюць,
просяцца, каюцца,
спадзяюцца, чакаюць...
І хоць мне падалося,
што на імгненне знік цэлы свет,
я апускаю веікі.

З табою свет вірыць вясной,
А без — на сэрцы завірушна.

Ляціць няпэўны шпаркі час,
Яго нам не вярнуць ніколі...
І вусціна: чаму для нас
Няма ў яго адзінай долі?..

Штосьці ў душы адквітнела,
Шчасця разбіўся крышталёў,
Дзікім агнём адгарэла,
Знікла ў будзённую далё.

Можа, яно — вызваленне?
Счахла спякота ў крыві
І на душы, як збавенне,
Попел віруе сівы?..

Можа, мяне выпадкова
Горычны сум агарнуў?..
Месяца ў небе пакова
Зноўку прарочыць вясну...

Ляціць, знікае час нястрымны
І меле ў жорнах зерне мрой...
А помніш луг у росах дымных,
Вясёлкі браму над гарой?

А помніш водар чабаровы,
Што ап'яніў раптоўна нас?
І сонечнай пляшчоты словы,
Наш найшчаслівы, звонкі час?

Усё знікае ў свеце гэтым,
Аднойчы адляцім і мы...
Вітай жыцця святло і квецень,
Пакуль далёка да зімы.

Нам ісічна
З гадамі адкрываецца:
Штодзённа помні чалавек —
Усё з любові пачынаецца
І ў нелюбові
Свой канчае век...

Напэўна, ты паспеў прачытаць
у маіх вачах
адно-адзінае слова:
«Позна!»

Ратунак

Так цесна думкам...
Так смыліць на сэрцы...
А за акном куст бэзавы смяецца,
Разбегліся стакроткі па траве,
«Дзінь-бом» — званы спяваюць у царке.
А думкі рою на свабоду рвуцца.
Не выпущу — у сапраўды ўзарвуцца.
Ратунак ёсць! Бяру аловак, сшытак.
Паэзія прыцягвае магітам.
І пішачка пра ўсё, што просіць сэрца.
А за акном куст бэзавы смяецца.
Спажыву носяць дзеткаў мурашы.
Душа дазвол дае: пішы! Пішы.
І сшытак, дзе заснулі думкі-мрой,
У стол маўкліва ляжа. У спакоі.

Фота Кастуся Дробова.

Уладзімір НАВУМОВІЧ

Загадка аб нечаканай завочнай «сустрэчы» вучня і настаўніка ў далёкім Туманным Альбіёне, падчас якой робіцца выснова, што найлепшая пазіцыя чалавека ў гэтым крохкім і зменлівым свеце — заставацца самім сабою ў любой сітуацыі, пры любых абставінах, і за гэта цябе будучы шанавалі людзі і паваяжы твае вучні.

— І тут хадзіў да савецкага пасольства і грукіў нагамі ў дзверы.
— У іх пагрукаеш... Без нагі застаняцца...

— А ўсё роўна са сцягамі біліся ў пасольскія сцены. І лозунгі разварочвалі. Хадзілі ўзад-уперад і шыльдачкі насілі. Свабоду Кукабаку! А яго выпусцілі. Мяне нават на тэлебачанне запрашалі, каб паказаць на экране. Здымалі, здымалі, а як на экране, дык я стаю з чаркай гарэлкі ў руцэ: «Ну, вып'ем за вызваленне вязняў са сталінскай турмы!»

— А што ты хочаш, каб табе паказалі? Максім Хрысцэвіч падумаў, што нашага чалавека, рускага ці беларуса, толькі так і паказваюць за мяжой. Навошта разбураць вяртаючы складзены імідж?

Было б дзіўна, каб яны паказалі па тэлебачанні нешта іншае. Знаёмы маляначак! Прывычна! Зразумела!

Але сваім візаві Максім анічога не сказаў, няхай думаюць, як думаюць.

— У мяне маці ў Савецкім Саюзе, у Беларусі, тады жыла, дык як я мог не ўдзельнічаць у пратэстах.

Гаворыць маленькі шчупленькі і рухавы Шрубук, беларускі эмігрант, дзядзечка ў шапцы-васьміклінцы з гузікам на версе. Шрубук — з багаценькіх, выехаў з Беларусі яшчэ да Другой сусветнай вайны, калі ссялялі з хутароў, вывозілі ў Сібір.

— Я ведаў, што, чым больш буду тут значыць, тым лягчэй там маёй маці.

— Думаў, я не зачэпю?

— Не захочуць псаваць адносіны — я ўжо быў брытанскім падданым, жыву ў свабоднай краіне.

Максім Хрысцэвіч прыгадаў сустрэчу Шрубка з ім у беларускім пабе ў паўночнай частцы Лондана.

Шрубук доўга і збіўліва распавядаў Максіму Хрысцэвічу аб сваім жыцці ў Беларусі, тулянні па хутарах, уцёках ад энкавэдэшнаў, схованцы пад падлогай на трухлявым ганку, калі каваны салдацкі бот прышчаміў яму пальцы, зашчэпленыя паміж дошкамі, калі Шрубук утрымліваў расшчэпленую палавіцу, каб не трэснула. Галоўнае — у хату ішлі шукаць яго, ледзь не адціснулі пальцы, назад, злосныя, выходзілі, мацюкаючыся, ізноў наступілі, след у след, на тую ж трэснутую трухлявіну.

Праз два дні ў сабахай будцы меў схованку, з сабакам ёў з адной міскі, затое падазранасці гэта ні ў кога не выклікала.

— Я маці сюды выклікаў. Адпусцілі.
— Жыла з вамі?

— Лицела на самалёце, плакала, баялася, а ўсё ж, казала, сонейка ёй неяк іначай святліла на англійскай зямлі, калі самалёт падлятаў на пасадку.

— І жаніліся вы тут?

— Самагонку на англійскай вясселе.

— Хто ваша жонка?

Настаўнік

Урывак з рамана «Экспазіцыя. На пароме праз Ла-Манш»

— Мне ўсе тут зайздросцяць, бо я маю жонку са Швейцарыі, маю добры адпачынак летні, магу ездзіць.

— Будаваўся?

— Усё сваімі рукамі, вось усе гэтыя дамы мы самі будавалі.

Дамы стаялі ў адзін рад, шарэнгай, толькі ганачак з адной-дзвюх прыступак і падтрэшак паўкруглы над дзвярыма — і ўсё. І так дом за домам. У двары дома калісьці быў сад, цяпер ён апусцеў, здзічэў, зарос травой-муравой у пояс, яблык не відаць, лісце ніхто з тратураў не змятае.

— Во, наша кароўка.

Раніцай па вуліцы праязджала машына, і пад кожныя дзверы рабочы ў камбінезоне клаў пакеты малака, а таксама квадратныя ці плоскія пакеты з новай прадукцыяй фабрык — макаронам, крупамі, шматкамі — для рэкламы: а раптам нехта зацікавіцца і стане пастаянным пакупніком.

— Жарты-марталі, а загаварыць многія баяліся.

— А яны, можа, і не ведалі ні мовы, ні песні.

— Кату жарты, а мышцы — смерць!

— Песню заягваюць, дык адзін куплет толькі і выцягаюць.

Дзядзька, падтрэсваючы плечуком і малоцячы адной нагой аб падогу, зарыпеў:

*Касіў Ясь канюшыну,
Касіў Ясь канюшыну,
Ка-а-асіў Ясь канюшыну —
Паглядзяў на дзяўчыну.*

— Песня ўся, песня ўся, песня скончылася.

— А, во-во! Той адзін з усіх беларусаў, якіх мы ў Англіі сустрэкалі, з Савецкага Саюза гаварыў з намі па-беларуску.

— Я, бывала, падыду да пасланніка па культуры ЮНЕСКА ў Парыжы,

камітэта раёна Арнольд Перацяцка нагнуўся да народнага пісьменніка Янкі Брыля, папрасіў: «Скажыце вітальнае слова». «Няхай Максім скажа», — раптам паказаў на яго, Хрысцэвіча, выдатны зямляк, тут жа падахвоціўшы: «Скажы, Максім, скажы. Я прашу!»

І Максім сказаў.

Рыхтавацца не было калі, а таму, калі ўстаў, глянуў у залу. І раптам сярод настаўнікаў раёна, краязнаўцаў, Максім убачыў знаёмую фігуру свайго настаўніка, былага класнага кіраўніка. Той сядзеў, згорбіўшыся, даўно ўжо на пенсіі, і тады, як яны вучыліся, і цяпер, яшчэ далёка не стары чалавек, але нейкі прывадаваны, прыціснуты абставінамі. Максім ведаў, што яго настаўніка заўчасна, без пары, адправілі на пенсію, не далі прапрацаваць, каб была большай пенсія, якую насіў паштальён раз на месяц. Ведаў, што настаўнік яшчэ недзе падпрацоўваў. Вось і тут ён сядзіць сярод краязнаўцаў — мо ў музеі якім, мо пры раённай газеце, куды ён не пераставаў пісаць з іх яшчэ, Максіма і яго аднагодкаў, школьных гадоў. Што сказаць зямлякам?

І Максім знайшоў, што.

Пачаў пра вёску, сцэжку, што вывозіла ў людзі, пра матчыну песню, школьнае каханне. Прыгадаў верлібр М. Танка, які сілай таленту паставіў сябе ў шэраг сямі-васьмі найлепшых паэтаў свету, тых, хто выступаў толькі ў адзінай вершаванай форме — верлібра.

— Маці, калі калыхала малага, спявала песню над калыскай немаўляці. А каб заняць свае рукі якой-небудзь працай, яшчэ прала кужал. Кужэльная нітка навіталася на верадзіно, а нітка матчынай песні навіталася на сэрца сына. З таго часу, сведчыць сын, ён і размотвае са свайго сэрца нітку матчынай песні, баючыся парваць. Дык вось, каб не парывалася нітка матчынай песні, працуюць нашы настаўнікі, дарагія нашаму сэрцу людзі.

І ён расказаў гісторыю, пачатую ў старамодным Лондане, пра дэлегацыю настаўнікаў з Савецкага Саюза, пра свайго класнага кіраўніка, які не пабаяўся, а толкам, па-людску, пагаварыў з людзьмі свайго краю на чужыне на іх роднай мове. Самае цікавае, што настаўнік быў рускім чалавекам, нашай мовы з дзяцінства не ведаў, прыехаў працаваць да нас здалёку, з-пад Кастрэмы, а вось вывучыў і мову, і людзей.

— Устаньце, Павел Пятровіч! Няхай паглядзіць на вас зала. Вы ўсе яго добра ведаеце. Але прывітаем яшчэ раз!

Максім сам з-за хвалювання ўжо амаль не бачыў, па лёгка напачатку, а потым стулена, падняўся настаўнік, як крадком выцёр слёзы, як кланяўся калегам-сябрам, прыезджым, вяскоўцам. Максім згледзеў, ужо сыходзячы з трыбуны, як кінулі ў той бок да настаўніка тэлевізійныя чыкі, як намагаліся буйнейшым планам узяць твар настаўніка ў кадр, як пераводзілі камеру то на яго, вучня, то на настаўніка.

Зала ўстала, вітаючы заслужанага настаўніка раёна.

О, цудоўнае імгненне ісціны! Яно, тое імгненне, бывае, можа, адзін раз у жыцці.

А тады, у Лондане, зямлякі (па адной зямлі хадзілі), браткі-беларусы, запрасілі яго ў той «беларускі паб» у той «беларускі вёсцы» ў Лондане, дзе яны доўга яшчэ частаваліся півам і... не толькі півам, дзе вяліся даўжэзныя гутаркі, дзе гучалі настальгійныя размовы аб Радзіме, Беларусі, родных хатах.

— Падарыце мне візітоўку, — папрасіў Шрубук на развітанне. — Мы ніводнай дэлегацыі з Савецкага Саюза не праміналі. Усіх выпрабавалі... О, яны нас баяліся. Як агню. Як зарэзаныя якіх-небудзь. Мову аднімала. З эмігрантаў сустрэўся. А як жа! Эмігрант для іх было тое ж самае, што і шпіён. За сувязь з эмігрантамі можна было тады назаўсёды страціць магчымасць выязджаць за мяжу. А то і сесці ў турму.

— А чаго было бяцка?

— Ды мы да ўсіх звярталіся з адным і тым жа.

— Чым?

— Пагаварыце на нашай роднай мове. Заспявайце песню. На якім наварсе вы жывіце ў горадзе?

— А гэта навошта?

— Таму што ў Савецкім Саюзе самая выдатныя людзі жывуць толькі на другім ці трэцім паверхах. А Саветы падбіралі так дэлегацыі, каб у кожнай з іх былі прадстаўнікі самых розных нацыянальнасцей.

— Кождай тварі по паре...

— Кождай тварі по харе...

Дзядзькі рагатнулі, ажывіліся, зацмокалі губамі.

— О-о-о, я быў ваяўнічы. Бывала, падыдзеш да групы: «Хто з вас з Беларусі?» Стаяць, туляцца. Вось толькі аднаго памятаю ў дэлегацыі настаўніка з Савецкага Саюза — той гаварыў.

Шрубук раптам ажывіўся, мусіць, прыгадаўшы той далёкі цяпер і зусім ужо не небяспечны час. Так, пацвельваліся! Блюзнэрства!

папрашу што-небудзь па-беларуску — кніжку, праспект там, рэкламку хоць на рускай мове, ды той як мага хутчэй аддаць усё, што ў руках трымае, абы адчапіўся і адыйшоў ад яго ўбок.

— Дэлегацыям мы крыві папсавалі.

Максіма раптам асыніла. У галаве мільганула думка: а ці не быў гэта?.. Божухна, няўжо?.. Варта столькі праехаць, перажыць, разгаварыцца, каб нечаканна натрапіць на некага знаёмага.

— Настаўніка звалі Павел Пятровіч, а прозвішча яго было — Змачынскі.

— Чакай, чакай. Правільна!

— Прозвішча памятаю. Так.

— Гэта быў ён? Ён, я ўпэўнены! Гэта мой класны кіраўнік — тады дырэктар Царыцынскай дзесяцігодкі, а калісьці, у мае школьныя гады, настаўнік фізікі Нёманскай сярэдняй школы.

У той размове яны ўсе памаўчалі некалькі хвілін, а затым гутарку перавялі на нешта іншае, а пра той эпізод і забыліся.

Забывуся, мабыць, і Максім Хрысцэвіч — ці ж успомніш усё за доўгую вандроўку.

Аж не! Вось ажно дзе і калі прыгада-лася тое, даўнае, англійскае.

...Ішлі Карэліцкія краязнаўчыя чытанні. З дзясатка навукоўцаў з Мінска, са Скарынінскага навукова-асветнага цэнтра, і ён, універсітэцкі лектар, прыехаў са сваім дакладам на навуковую канферэнцыю. Пакуль сядзелі ў прэзідыуме, ішлі прывітанні, гучалі пасланні, зачыталіся тэлеграмы, праграмы, старшыня Выканаўчага

Старыя паштоўкі — сучасныя адрасы

Філактыст і гісторык Уладзімір Ліхадзедаў не перастае здзіўляць рознымі гісторыка-краязнаўчымі кніжнымі праектамі, дзе сучаснасць і дзень учарашні спалучаюцца, набываюць аднасць, сыходзяцца разам. А ў выніку станоўцца красамоўнымі апавядальнікамі пра адметныя старонкі біяграфіі краіны, розных гарадоў і вёсак, вядомых і часам не вельмі вядомых паселішчаў...

У новай рабоце — філактычным альбоме «Нястрачаная спадчына» — сшыліся намаганні Уладзіміра Ліхадзедава і Святланы Харужык, загадчыка аддзела інфармацыйна-выставачнай работы Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь. Аўтары твора праекта аб'ядналі аб'екты айчынай культуры ў сённяшніх фатаграфічных выявах і старых паштоўках ці старых здымках, якія адлюстроўваюць іх ранейшы стан альбо ранейшы выгляд таго месца, дзе цяпер знаходзяцца музеі, установы культуры, тэатры. А таксама — знакавыя ў гісторыі краіны архітэктурныя збудаванні, праваслаўныя цэрквы, касцёлы, сядзібныя палацы...

Будынак, у якім знаходзіцца Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. 2023 год.

Кніга падзелена на дзве асноўныя часткі — «Дзяржаўныя ўстановы Міністэрства культуры» і «Нястрачаная спадчына». Многія старонкі альбома адведзены Нацыянальнаму гістарычнаму музею Рэспублікі Беларусь. Створаны ў 1956 годзе як Беларускі дзяржаўны гісторыка-краязнаўчы музей, з 1992 года ён носіць назву Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі, а з 15 верасня 2009 года перайменаваны ў Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь. З 1965 года музей размяшчаецца ў сталіцы па адрасе Карла Маркса, 12. Дарэчы, у зборы захоўваецца самая шматлікая музейная калекцыя — каля 500 тысяч адзінак, якія складаюць 21 калекцыю. Тут і скарбы з розных куткоў Беларусі, каштоўныя дакументы, старадрукаваныя кнігі, слупкі паясы, калекцыя музычных інструментаў, зброі, каштоўны фарфаравы посуд і шмат што яшчэ. Асобная ўвага аўтараў — і філіялу Нацыянальнага гістарычнага — Музею сучаснай беларускай дзяржаўнасці (вул. К. Маркса, 38, пад'езд № 4), скарбніцы, дзе захоўваюцца надзвычай цікавыя матэрыялы з сучаснай гісторыі Беларусі. У тым ліку — і мноства падарункаў Прэзідэнту нашай краіны ад кіраўнікоў іншых дзяржаў, знакамітых палітычных дзеячаў.

Брэст. Свята-Мікалаеўскі гарнізонны сабор. Пачатак ХХ стагоддзя.

Мінчане і госці сталіцы добра ведаюць Нацыянальны акадэмічны Вялікі тэатр оперы і балета Рэспублікі Беларусь. Якім ён быў у 1930—1950-я гг. — на старых здымках, што адлюстроўваюць і сам будынак, і яго інтэр'еры. Старыя фатаграфічныя ілюстрацыі ў спалучэнні з сучаснымі здымкамі ствараюць уражанне віртуальнага падарожжа па канкрэтных адрасах, развіваюць фантазію, дазваляюць паразважаць пра законы прасторы і часу. Калі вы будзеце ўваходзіць праз мост у Холмскія вароты Брэсцкай крэпасці-героя, то, папярэдне адкрыўшы старонкі альбома Уладзіміра Ліхадзедава і Святланы Харужык, згадайце, якой была гэтая мясціна ў перададзены Вялікай Айчыннай вайны ў 1941 годзе... На здымках — і руіны Цярэспальскіх варот у 1941-м...

Надзвычай цікавымі падаюцца раздзелы, прысвечаныя музею «Замкавы комплекс «Мір» і Нацыянальнаму гісторыка-культурнаму музею-запаведніку «Нясвіж». А таксама — Нацыянальнаму акадэмічнаму тэатру імя Янкі Купалы. На старонках кнігі мы можам завітаць у Беларускую дзяржаўную акадэмію музыкі, наведаць Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы, Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа (а яшчэ — і яго філіял «Ласток»).... Углядаешся ў старыя і сучасныя фатаграфічныя ілюстрацыі — так і цягне пакінуць кабінетную цішыню і выправіцца ў рэальнае падарожжа!..

Філактычны альбом «Нястрачаная спадчына» — унікальная магчымасць ажыццявіць вандроўку па ўсёй краіне. Кніга ад папярэдніх праектаў Уладзіміра Ліхадзедава адрозніваецца і нашмат большай насычанасцю гісторыка-краязнаўчай інфармацыяй. Побач з ранейшай і сённяшняй выявамі Косаўскага палацава-паркавага комплексу мы знаходзім звесткі пра тое, як нараджаўся гэты ўнікальны аб'ект, адкрываем і старонкі яго жыцця, існавання ў часы разбурэння... «У гады Першай сусветнай вайны палац быў разабаваны, — чытаем на адной са старонак «Нястрачанай спадчыны», — а каштоўнасці, якія знаходзіліся ў ім, вывезены за мяжу. Пасля таго, як у 1921 годзе, паводле Рызскага мірнага дагавора, тэрыторыя Заходняй Беларусі, у тым ліку Косава, перайшла да Польшчы, у сценах палаца размяшчаліся адміністрацыя Косаўскай гміны і сельскагаспадарчая школа, у якой навучаліся пчальары і садоўнікі». І далей: «Падчас моцнага пажару ў 1944 годзе абрунуліся дах і ўнутраныя перакрыцці, таксама агонь канчаткова знішчыў шыкоўнае ўбранне залаў. На працягу многіх гадоў палац быў закінуты і разбураўся пад уздзеяннем часу і прыродных з'яў. Расшыне аб рэстаўрацыі прынята ў 2008 годзе — рамонтна-аднаўленчыя работы актыўна вядуцца на ўсім комплексе».

Знаёмства з філактычным альбомам «Нястрачаная спадчына» дазволіць нам пабываць у Ружанскім палацавым комплексе (ён, дарэчы, быў унесены ў Спіс помнікаў БССР, якія ахоўваюцца дзяржавай, у 1953 годзе), у Гомельскім палаца-паркавым ансамблі, Свята-Раства-Багародзіцым Юравіцкім мужчынскім манастыры (знаходзіцца ў аграгарадку Юравічы Калінкавіцкага раёна на Гомельшчыне), Лідскім замку... Даволі цікавымі падаюцца і старонкі выдання, якія расказваюць пра аб'екты, што маюць асаблівае

Брэст. Свята-Мікалаеўскі гарнізонны сабор. 2020 год.

Мінск. Гасцініца «Еўропа». 1941 год.

Мінск. Гасцініца «Еўропа». 2020 год.

значэнне для шматвяковай гісторыі Беларусі. Гісторыя разбурэння Навагрудскага замка налічвае ўжо стагоддзі... Горад Навагрудак быў заснаваны ў 1044 годзе князем Яраславам Мудрым. У XII стагоддзі ён стаў першай сталіцай Вялікага Княства Літоўскага. У 1253 годзе ў ім каранюецца князь Міндоўг. На Замкавай гары будуюцца драўляныя замкі... Так пачыналася замкавая біяграфія ў гэтых надзвычай багатых на гісторыю мясцінах.

Дом урада, у якім размяшчалася Міністэрства культуры БССР. 1950-я гады.

Выданне «Нястрачаная спадчына», падрыхтаванае ў выдавецтве «Альфа-кніга», прыйшло да чытача з друкарскіх варштатаў ТАА «Юстмаж». Тыраж — 600 асобнікаў. Несумненна, такі своеасаблівы гісторыка-дакументальны, багаты на фатаграфічны матэрыял альбом павінен заняць сваё пачаснае месца ва ўсіх бібліятэках краіны, у ВНУ і агульнаадукацыйных школах. Паяданне мінуўшчыны і сучаснасці, тэкставы расповед і фатаграфічны пацвярджэнні таго, што ў краіне шмат робіцца па захаванні гісторыка-культурнай матэрыяльнай спадчыны, — добры ўрок у вывучэнні гісторыі, у выхаванні юных грамадзян нашай дзяржавы. Уладзіміра Ліхадзедава і яго папярэднікаў ў стварэнні кнігі-альбома, супрацоўніцу Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь Святлану Харужык нельга не павіншаваць з выдатным плёнам творчай, даследчыцкай супрацы.

А чытачам, усім аматарам вывучэння гісторыі Беларусі хацелася б нагадаць пра тое, што праект лаўрэата Прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне» Уладзіміра Ліхадзедава «Бацькаўшчына. У пошукаў страчанага» прадаўжаецца. І неўзабаве на паліцах айчынных кнігарняў мы ўбачым новыя альбомы і кнігі знакамітага калекцыянера старых паштовак.

Кастусь ЛЕШНІЦА

Наша «Мастацкая літаратура».

І мая таксама

За свой немалы і багаты на добрыя падзеі жыццёвы стаж я меў нямала цікавых месцаў працы. Адно з іх — выдавецтва «Мастацкая літаратура». Пасля таго, як сшышоў па здароўі Міхаіл Фёдаравіч Дубянецкі, мяне, інструктара сектара мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ, са згоды ЦК і ўрада рэспублікі старшыня Дзяржаўнага камітэта па друку Міхаіл Іванавіч Дзялец прызначыў дырэктарам выдавецтва. Працаваў там з 7 красавіка 1986 года да 5 студзеня 1987 года. Дарэчы, Міхаіл Фёдаравіч Дубянецкі таксама прыйшоў з ЦК КПБ і п'яніна адпрацаваў амаль восем гадоў. Мне хоць і хацелася, але я нейкі час тармазіў — не спяшаўся на злом галавы ўцякаць з ЦК. Прызнаюся: было страшнавата — а ці ведаю я выдавецкую справу так, як ведаў яе мой прафесійны папярэднік? Некалькі дзён пасля прызначэння яшчэ працаваў у ЦК.

Ды ісці трэба — калектыў чакае. Кнігі чакаюць. Прызнаюся, пісьменнікі таксама чакаюць, пасля не раз казалі пра тое. І гэта праўда — дагэтуль памтаю іхнія добрыя словы спрыяння і падтрымкі, захоўваю віншавальныя паштоўкі і лісты, шчодрыя і шчырыя на дабрывню і спагаду, ад самых-самых — народных і ва ўсім Савецкім Саюзе прызнаных. Некаторыя адносіліся да маёй працы надта ашчадна. Восць толькі адзін прыклад. У 1986 годзе выйшла ў нашым выдавецтве кніга Пімена Панчанкі «Белыя яблыні». Пімен Емяльянавіч адразу ж падпісаў яе мне, але нібыта папярэдзтваў: «Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу, каб не забываў за выдавецкімі справамі, як цвітуць яблыні і пляюць жаўранкі».

І я пайшоў. Дняваў і начаваў у выдавецтве, не ведаў, як казаў мой дзед, ні свят, ні каляд, ні выхадных, ні прахадных. Намагаўся ўсё спазнаць, усё спасцігнуць, да ўсяго дайсці. Іначай не мог — як рабіць карысную справу, калі ты сам у ёй не разбіраешся? Як агітаваць альбо папраўляць іншых, калі сам не ўмееш? Стасаваўся з дырэктарамі іншых выдавецтваў, якія мелі значна багацейшы вопыт і практыку. Адчуваў, што сёе-тое ўдаецца. Калектыў быў кваліфікаваны і ў большасці зацікаўлены ўва мне. Адчуваў па настрой, па супрацы, па спагадзе і жаданні дапамагчы, калі што. Але я звяртаў вялікую ўвагу і на меркаванні, пажаданні, прапановы чытачоў. Для іх жа ўрэшце рэшт мы і стараліся. Не абыходзіў літаратурную крытыку. А колькі пісьменнікаў, самых знакамітых у тым ліку, наведвала выдавецтва, каб нешта параіць дырэктару, падказаць, падтрымаць, то й не лічыць.

«Мастацкая літаратура» была ці не лідарам выдавецкай справы. Выходзіла тады каля 150 назваў у год. Сярэдні тыраж паэзіі быў больш за тры тысячы экзэмпляраў, прозы — больш за шэсць тысяч. Ну, а выданні на рускай мове ўвогуле зашкальвалі — і беларускіх, і рускіх, і замежных аўтараў. Яны разы-хадзіліся па ўсім Савецкім Саюзе. Чытацкія водгукі мы атрымлівалі з самых далёкіх мясцін. Таму наша задача з маім прыходам была як мінімум не падвесці, апраўдаць спадзяванні чытачоў. А літаратуру выдавецтва выпускала толькі для дарослага чытача, бо паралельна існавала «Юнацтва».

Аб тым, што нашы выдаўцы былі сапраўды таленавіты, сведчаць многія ўзнагароды выдавецтву за змястоўныя і арыгінальна аформленыя выданні. Нездарма неаднойчы займалі прызавыя месцы на міжнародных конкурсах. У нас быў нават свой конкурс — Беларусі і Прыбалтыйскіх рэспублік. Таму я дагэтуль памятаю кляпатлівасць і ўмельства супрацоўнікаў мастацкага профілю: Леаніда Прагіна, Вірыне Жыжэнка, Аляксандра Дразда, Алены Малышавай. Асаблівай папулярнасцю карысталіся так званыя кніжкі-малюткі. Іх выходзіла шмат. З той пары і я захварэў на іх — маю даволі багатую калекцыю самых розных выдавецтваў і краін. Ёсць нават выданне памерам тры сантыметры на тры. Гэта змайстраваная ўручную кніжачка «Міхайловскае», выданна аформленая мастаком Энгелем Насібуліным

і выдадзеная ў 1991 годзе ў Пецярбургу тыражом усяго 50 экзэмпляраў. У мяне экзэмпляр нумар 36. У ёй невялікі верш А. Пушкіна «Роза» і многа малюнкаў мастака.

Але ж, каб дасягнуць станоўчых вынікаў, варта было не толькі творча, але і напружана-вынікова працаваць, шукаць новыя адценні ў набытай ужо практыцы, адкрываць не толькі сабе, але найперш чытачу тое адметнае і вабнае, што не спыняла і нават не змяняла цікавасці да кнігі. Так было ў той час — чыталі беларускую літаратуру актыўна, ахвотна і з назіральнасцю, пра што сведчаць тыражы, водгукі, рэцэнзіі, узнагароды.

Прызнаюся, што я сапраўды з галавой акнуўся і вынікова ўваходзіў у літаратурны і вытворчы працэс. Гэта і праўда было для мяне цікава, займальна і карысна. Нават на паліграфкамбінат імя Якуба Коласа хадзіў не раз, каб зразумець, як нараджаецца кніга. Ды і тагачасны старшыня Дзяржаўнага камітэта па друку Міхаіл Дзялец падтрымліваў і заахвочваў нашы старанні, умела падштурхоўваў да пошуку.

Але не ўсё было бязвольна і ў нашай выдавецкай справы. Але ж лёс на тое і мае вышэйшую, чым у нас, сілу, што загартоўвае, змушае кваліфікавана, настойліва адносіцца да кожнай справы і нават у складаных моманты не апускаць рук. Тады і выйсце абавязкова знойдзецца.

Быў такі памятны і няпросты для мяне выпадак.

У Пімена Панчанкі павінен быў выйсці паэтычны зборнік «І вера, і вернасць, і вечнасць». 14 лістапада 1986 года ён быў падпісаны да друку. Заставалася наладзіць друкарскую машыну — і кніга на стала ў чытача. Аднак — не, стоп, машына.

Супрацоўнікі беларускага Галоўліта (так называлася тады цэнзурная ўстанова, без дазволу якой не магла выйсці ніводная кніга, ніводны часопіс ці газета, ды і наогул любы мастацкі твор ва ўсіх сферах) заўважылі нешта «не тое» ў вершы Пімена Емяльянавіча «Чым жа мы апраўдаемся?». І прапанавалі выдавецтву зняць яго з кнігі. Было гэта 16 лістапада. Як воздзіцца, папярэдзілі рэдактара зборніка Леаніда Дранько-Майсюка. А што рабіць таму? І пацярпелася тое папярэджанне па службовай выдавецкай лясвіцы ўгору. Аднак і мае перамогі з Галоўлітам, і спроба ўзяць адказнасць на сябе не далі жаданага выніку. Удалося толькі дасягнуць кампрамісу: верш можна пакінуць, але зняць тры строфы або, у крайнім выпадку, паправіць іх, хоць, вядома, найлепей і спакайней — выкінуць увесь верш. Мне заставалася адно — ісці да аўтара, бо іначай кніга вылятала з плана, а друкарская машына круціцца ў халастую не можа.

Перш чым зайсці да Пімена Емяльянавіча, патэлефанаваў яму. Як толькі, блытаючыся ў словах, патлумачыў, у чым справа (не спасылаючыся, вядома, на Галоўліт), як толькі назваў верш, які стрымліваў выхад кніжкі, Пімен Емяльянавіч усё адразу зразумев. Яго вердыкт быў хуткі і кароткі: «Прыязджайце заўтра». Але не давалася чакаць

і да заўтра. Надвечоркам пазваніў сам Пімен Емяльянавіч і прадрыктаваў праўкі да тых «кромольных» строф, на развітанне ўсё ж паўтарыўшы: «А заўтра прыязджайце, забераце пісьмовыя праўкі, каб не было прэтэнзій, што вы самі нешта там прадумалі».

Так і адбылося. Назаўтра я забраў у Пімена Емяльянавіча «чацвярцінку» аркушыка, дзе яго рукою чырвонай шарыкавай ручкай былі выдзелены папраўленыя радкі. Гэтыя дзве чырвона-сінія строфы на кавалачку паперы і цяпер знаходзяцца ў мяне. Кніжка выйшла, а аўтар падараваў яе мне з такім надпісам: «Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу з удзячнасцю за выданне гэтай кніжкі. Дай бог Вам здароўя, поспехаў і радасці! І Вашай сям'і! Ад усяго сэрца — Пімен Панчанка».

Не забываўся Пімен Емяльянавіч пра гэты выпадак і паэзіі. У сваім аўтаграфі на кнізе «Прылучэнне» ён напісаў «Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу. Гэтая кніга выйшла, калі Вы былі яшчэ дырэктарам «М.Л.». Жадаю Вам, чалавеку, які добразычліва ставіцца да пісьменнікаў і разумее літаратуру, самага светлага! Жадаю Вам добрага здароўя, поспеху, удач і радасці! З павагай і ад сэрца — Пімен Панчанка».

Здолелі мы развіць дасягнутае, знайсці новыя праекты, якія ахвотна падтрымлівала і калегія Дзяржкамвыдата. Так было, напрыклад, з серыяй «Скарбы сусветнай літаратуры». Прадумалі і распрацавалі яе пры мне, але першыя тры кнігі выйшлі на беларускай мове толькі ў 1989 годзе. Гэта былі томікі твораў Тараса Шаўчэнка, Уільяма Шэкспіра, Томаса Мана. Без пахвальбы прызнаюся, што надзеі супрацоўнікаў не апынуцца ў адсталых, не страціць набытае апраўдаліся.

Была і яшчэ адна наша (і мая таксама) знаходка — самыя выдатныя рукапісы выдаваць без чаргі, па зялёнай вуліцы. Усё таленавітае стараліся не марываць у выдавецкіх сталах. Пісьменнікі хутка зразумелі гэта і годна адзеньвалі рэдактарскія высілкі. Да таленавітых кніг у нашым высокакваліфікаваным і чуйным да сапраўднай літаратуры калектыве было пашанотнае стаўленне. Там працавалі сапраўды апантаныя людзі, выдатныя паэты і прэзіікі, дасведчаныя літаратуразнаўцы, дасканалыя знаўцы сваёй справы. Называю толькі некаторых: Рыгор Барадулін, Леанід Дранько-Майсюк, Барыс Сачанка, Вера Палтаран, Серафім Андраюк, Вадзім Спрычан, Генадзь Шупенька, Галіна Шаранговіч, Хведар Жычка, Васіль Сёмуха, Уладзіслаў Рубан, Мікола Кусяноў, Алесь Рыбак, Нэла Тулупава, Міхась Герчык, Іван Канановіч, Ала Сямёнава і іншыя. Усіх добрых і творча-дасведчаных мастацка-літаратурных выдаўцоў не пералічыць.

Ды — не мы кіруем часам, а час кіруе намі. Так атрымалася, што менш як праз год мяне зноў вярнулі ў ЦК КПБ. Парашэнні гэтага ж органа. І восць падчас майго сыходу найбольш выразна праявіўся настрой «Мастацкай літаратуры». Мне нагаварылі столькі хвалебных слоў, напісалі столькі пажаданяў «на добры ўспамін», што я ажно пачаў сумнявацца, ці правільна раблю, што збягаю. Прамоўленыя словы толькі ў маёй памяці, а зафіксаваныя і сёння са мной. Таму хачу прыгадаць толькі адно.

Супрацоўнікі мастацкай (мастакоўскай) рэдакцыі шыкоўны, па-мастацку незвычайна аформлены адрас з подпісамі ўсіх супрацоўнікаў выдавецтва суправодзілі такім вершаваным тэкстам:

*Памаладзела з Вамі на вачах
Уся «Мастацкая літаратура»,
Вы ёй далі размах
І новы шлях,
Вы ні на кога не глядзелі
хмура.*

*Расціце на пасадах
праз гады.*

*Хто мае карані,
Не страшна бора.*

*І помніце,
Вам рада заўсягды*

*Ваш дом —
«Мастацкая літаратура».*

4.1.1987.

Розныя адносіны выказвалі і пісьменнікі. А калі народны паэт Пімен Панчанка, з якім мы стасаваліся вельмі цесна, часта і сапраўды па-чалавечы нязмушана, даведваю пра мой пераход у ЦК КПБ, у сваім чарговым віншаванні напісаў: «Дарагі Анатолю Іванавічу! Ад усяго сэрца віншую Вас, Вашу мілую жонку і Вашых дзяцей з Новым 1987 годам! Жадаю Вам усім добрага здароўя, шчасця, поспехаў і радасці, вялікай і малой. Бо ў нашым імклівым, добрым, але стрэсавым жыцці — не вельмі многа радасці, а болей турбот, працы, трывог і незадаваленасці. Але я на схіле свайго веку — аптыміст. Вельмі высока цаню Ваш чалавечы ўчынак (шкадую, што не зайшлі). Шчыра дзякую за Вашу дапамогу ў выхадзе майго зборніка вершаў «І вера, і вернасць, і вечнасць». Гэта, здаецца, мой апошні зборнік новых вершаў. А далей паглядзім...»

Хацелася б, каб Вы былі там, дзе былі. Але і гэтае партыйнае павышэнне, спадзяюся, будзе на карысць беларускай савецкай літаратуры.

З павагай — Пімен Панчанка.
25/12-86 г.

І пятага студзеня 1987 года Анатолю Бутэвічу «в соответствии с решением директивных органов республики освобожден от обязанностей директора издательства в связи с переходом на работу в аппарат ЦК КПБ». Я стаў загадчыкам сектара мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ. Кар'ерны рост працягваўся ажно да намесніка загадчыка ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ. Пасля гэтага стаў старшынёй Дзяржкамітэта БССР па друку, Міністрам інфармацыі, Міністрам культуры і друку Рэспублікі Беларусь, Генеральным консулам Беларусі ў Днянску, Надзвычайным і Паўнамоцным Паслом Рэспублікі Беларусь у Румыніі.

Пасля майго сыходу з выдавецтва месца дырэктара дасталося таксама супрацоўніку ЦК КПБ Валерыю Грышановічу.

Мінула шмат часу. Але набыты вопыт не раз дапамагаў мне, з гадамі эмоцыі ад працы ў выдавецтве не прысьмяваюць, не рэтушыруюцца, наадварот, набываюць новыя адценні і новую каштоўнасць.

Анатоль БУТЭВІЧ

Змест, сюжэт і пошукі арыгінальнай формы

Апошнім часам надвор’е зусім не радуе. Скончыўся сезон адпачынкаў, агародныя работы завершаны. З’явіўся вольны час, які можна правесці не толькі з карысцю, але і атрымаць эстэтычнае асалоду. Прапануем разам з намі прайсціся па галоўных выставачных пляцоўках сталіцы і знайсці тое, што блізка менавіта вам.

Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў

Сёння адкрываецца для наведвання выстаўка па выніках Рэспубліканскага конкурсу «Нацыянальная прэмія ў галіне выяўленчага мастацтва», які заснаваны Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь у 2017 годзе і праводзіцца раз на тры гады. У 2023 годзе арганізатарамі мерапрыемства выступілі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў, Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў і Беларускі саюз мастакоў. Прадстаўленыя творы жывапісу, графікі, скульптуры, дызайну, манументальнага, манументальна-дэкаратыўнага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва заклікаюць паказаць дасягненні нацыянальнага выяўленчага мастацтва за апошнія некалькі гадоў.

Значнае месца сярод работ мастакоў розных пакаленняў адведзена нацыянальнай гістарычнай і культурнай спадчыне. Вядомым дзеячам беларускай культуры прысвечаны творы Ганны Конанавай, Івана Міско, Сяргея Гумілеўскага. Ваенная тэматыка раскрываецца ў творах Уладзіміра Уродніча, Мікалая Апіёка, Паўла Кашэўскага, Усевалода Швайбы, у манументальным праекце, прадстаўленым Аляксандрам Шапо. Сакральныя тэмы закранаюцца ў работах Васілія Васільева, Любові Кірылавай, Андрэя Вараб’ева, Наталлі Лісоўскай, Елізаветы Пастушэнка. Шматпланавасць мастацкіх кірункаў беларускага мастацтва, разнастайнасць тэхнік і тэм, самабытнасць беларускай культуры дэманструюцца ў творах Таццяны Савік, Федара Шурмялёва, Ганны Садоўскай і шэрагу мастакоў маладога пакалення, прадстаўленых у намінацыі «Творчы дэбют». Наведвальнікаў таксама чакаюць сустрэчы з аўтарамі, прэзентацыі, майстар-класы і іншыя мерапрыемствы.

Выстаўка будзе працаваць да 26 лістапада.

Мастацкая галерэя Міхаіла Савіцкага

Выстаўка «3 веку ў век» прысвечана 100-годдзю з дня нараджэння Рыгора Антонавіча

Віткоўскага (1923—1992). Экспануюцца работы з фонду Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь і калекцыі сямі мастака.

У экспазіцыі прадстаўлены творы жывапісу, графікі і скульптуры Рыгора Віткоўскага, Веранікі Віткоўскай, Рамана Віткоўскага, Барыса Маркава. Творчасць гэтай дынастыі мастакоў аб’ядноўвае цэлае стаўленне да роднай зямлі і роднага горада.

Асноўнае месца ў творчасці Рыгора Віткоўскага займае пейзаж. Вельмі цікава казаць пра гэты жанр сам мастак: «У пейзажы нельга сфальшывіць, тут шчырасць аўтара не заменяць складаны сюжэт і змест, пошукі арыгінальнай формы». Словы аўтара пацвярджаюць яго творы. Лірычныя пейзажы Рыгора Віткоўскага запамінаюцца перш за ўсё шчырай радасцю ад сустрэчы з прыгажосцю прыроды і прагатай выказвання. Для мастака характэрна работа над цыкламі твораў. На яго акаваліх і шматлікіх замалёўках — родны горад Мінск, блакітныя азёры Браслаўшчыны, магутныя стромы над Нёманам, спакойная плынь Віліі, веліч Байкала...

Выстаўка будзе працаваць да 12 лістапада.

Галерэя «Універсітэт культуры»

Выставачны праект «Гасцінец» падводзіць вынікі творчай працы камісіі «Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва і дызайн» Мінскага дзяржаўнага каледжа мастацтваў за трыццаць гадоў.

Наведвальнікі выстаўкі ўбачаць больш за сто пяцідзесят твораў навучэнцаў другога, трэцяга і чацвёртага курсаў, а таксама дыпломныя работы выпускнікоў апошніх гадоў спецыяльнасці «Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва» (кераміка, саломаліценне, аплікацыя саломкай, разьба па дрэве). Аснова творчасці — вобразы гісторыі Беларусі, народных свят, нацыянальныя прыродныя каштоўнасці. Сярод работ у тэхніцы саломаліцення асаблівае месца займаюць аправы абразоў аб’ёмнага і прамога плянення. Традыцыйныя выразы з саломкі адлюстроўваюць вобразы народных

і праваслаўных свят, роднай прыроды і жывёл. Прадстаўлены ў экспазіцыі творы з керамікі выкананы ў асноўным у тэхніцы ручной фармоўкі, але ёсць і зробленыя на ганчарным коле. Прыцягваюць увагу і прадметы з дрэва: ажурна-рэльефная разьба (шкатулкі), рэльефная разьба (дэкаратыўныя рамы для лостэркаў), аб’ёмна-скульптурная разьба (выявы птушак, жывёл, людзей).

З канца 90-х гадоў ХХ стагоддзя штогод Мінскі дзяржаўны каледж мастацтваў прымае ўдзел у міжнародных, рэспубліканскіх, абласных і гарадскіх выстаўках. Спалучэнне традыцыйных матэрыялаў з сучаснымі формамі, сінтэз сучасных дызайнерскіх ідэй з прыроднымі матэрыяламі — тое, што робіць работы цікавымі і непаўторнымі.

Выстаўка будзе працаваць да 4 лістапада.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі

Выстаўка Таісіі Кухчынскай «Вышытыя раманы» праходзіць у галерэі «Панарама» Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Праект створаны сумесна з клубам «Прырода і фантазія», членам якога з’яўляецца мастачка.

«Вышытыя раманы» прадстаўляе работы, выкананыя ў тэхніках алмазнай мозаікі, вышыўкі стужкамі, крыжом і бісерам, а таксама ў змешаных тэхніках.

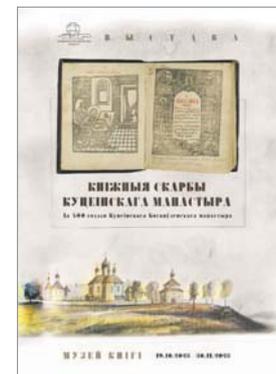
У экспазіцыі — пейзажы, нацюрморты, патрэты, архітэктурныя і кветкавыя кампазіцыі.

Чароўны свет, лірычныя, рамантычныя сюжэты розных колераў і адценняў ствараюцца на кавалачках тканіны з дапамогай маленькай іголки і рознакаляровых нітак, бісерынак і стужак. Надзвычайная дэталёвасць дае магчымасць не толькі перадаць колеравую гаму, але і стварае ілюзію, што перад глядачом не вышыўка, а карціна, напісаная алеем. Дэкаратыўныя работы напоўнены цяплом і ўтульнасцю вобразаў... З кожным годам, з жыццёвым вопытам расце майстэрства мастачкі, не знікае яе жаданне несці радасць людзям, упрыгожваць жыццё жывапіснай вышыўкай, дзе кожны шывок зроблены ад сэрца і дзеля таго, каб свет стаў больш добрым і шчаслівым. Высновае раніца, летняя мора, лясны пейзаж, жаночыя сілуэты ў летнім марыве, абрысы начнога горада, багачце кветак — работы Таісіі Кухчынскай ствараюць святочную атмасферу і дораць радасць.

Выстаўка будзе працаваць да 14 студзеня 2024 года.

У Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі працуе выстаўка «Кніжныя скарбы Куцеінскага манастыра», прымеркаваная да 400-годдзя з дня заснавання Куцеінскага Богаюўленскага манастыра. Экспазіцыя створана ў рамках Х Міжнароднага кангрэса «Бібліятэка як феномен культуры».

Куцеінскі Богаюўленскі манастыр — адзін са старажытнейшых праваслаўных манастыроў Беларусі. У 1623 г. Багданам Статкевічам быў дадзены фундаш на будаўніцтва праваслаўнага манастыра Богаюўлення пад Оршай, які таксама дзейнічаў як кніжны асяродак. Куцеінская друкарня працавала пры манастыры ў 1630—1654 гг. У ёй выдавалася навукова-асветніцкая, царкоўна-палемічная і свецкая літаратура на царкоўна-славянскай і старабеларускай мовах. Выданыя вылучаліся своеасаблівым графічным афармленнем.

На выстаўцы можна знаёміцца са старонкамі гісторыі манастыра, а таксама з выданнямі манастырской друкарні і кнігамі з манастырской бібліятэкі. Са збораў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі экспануюцца рукапісны помнік — Сінодзік Куцеінскага манастыра XVIII ст., узор перакладной літаратуры

«Казанне пра Варлаама і Іасафа» (1637), «Брашна духоўнае» (1639), «Актоіх» Іаана Дамаскіна (1646), Новы Запавет з Псалтыром (1652), адно з найпрыгажэйшых богаслужбовых выданняў «Трыфалагіён» (1647) і «Лексікон...» Памвы Бярынды (1653). Таксама ўвазе наведвальнікаў прадстаўлены шэраг кірылічных выданняў і рукапісаў XVII—XVIII ст. з запісамі Куцеінскага манастыра.

Выстаўка будзе працаваць да 30 лістапада.

Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь

У XXI стагоддзі эпістальны жанр страціў былую папулярнасць з-за імклівага развіцця інтэрнэт-тэхналогій. Вядома, мець зносіны пры дапамозе сучасных сродкаў сувязі можна імгненна, а папяровыя пасланні ў гэтым плане безнадзейна праіраюць. Але атрымаць ад блізкага чалавека рукапіснае пасланне — гэта ні з чым не параўнальнае адчуванне. Менавіта пісьмо дазвала ўбачыць почырк дарагога вам чалавека і нават адчуць той настрой, які валодаў ім падчас напісання паслання. І сёння папяровыя лісты — адна з найбольш романтичных форм зносін.

Выставачны праект «1000 рытэнтаў Беларусі «Я Вам пішу...» прысвечаны гісторыі пошты. У экспазіцыі прадстаўлены ўнікальныя старыя лісты і паштоўкі, якія можна пачытаць і ўзяць у рукі, а таксама мэбля і пісьмовыя прылады розных эпох. Усе прадметы — з розных рэгіёнаў Беларусі. На выстаўцы наведвальнікі ўбачаць алоўкі, перавыя ручкі, першыя аўтаматычныя ручкі, пясочніцы, нажы для паперы, чарніліцы — усё тое, чым пры напісанні лістоў карысталіся людзі ў розныя часы. Многія з іх — імяныны. Кожны можа паспрабаваць адшукаць прадметы, якія належалі яго продкам. У экспазіцыі прадстаўлены багаты асартымент канцелярской прадукцыі айначынны і замежных вытворцаў канца XIX — пачатку XX ст. Наведвальнікі пабываюць і ў паштовым аддзяленні савецкіх часоў: стылізаванай пад 50—60 гады ХХ стагоддзя зале Мінскага галоўпаштамта.

Выстаўка будзе працаваць да 31 студзеня 2024 года.

Святло і для нашчадкаў

Ва Уладзіміра Караткевіча ёсць цудоўны верш «Беларуская песня»: «Дзе мой край? Там, дзе вечную песню пяе Белавежа, // Там, дзе Нёман на захадзе помніць варожую кроў, // Дзе на ўзвышшах Наваградскіх дрэмлюць суровыя вежы // І шнішнёвыя хаты глядзяцца ў шырокі Дняпро. // Ты ляжыш там, дзе сіняя Прыпяць ласкава віецца, // Дзе Сафія плыве над Дзвіною, нібы карабель... // Там, дзе сэрца маё з першым крокам, як молат, заб'ецца, // Калі б нават сляпым і глухім я прыйшоў да цябе». У песні гэтай своеасаблівымі акордамі гучаць і матывы твораў мастакоў. Яны ў розных кутках Бацькаўшчыны нарадзіліся, а без іх мелодыя роднай зямлі няпоўная. Без тых, хто родам з Капыльшчыны, таксама.

Капыляны ў творах Малевіча

Галоўная карціна Казіміра Малевіча «Чорны квадрат» вядома ва ўсім свеце. Кошт яе перавышае 20 мільянаў долараў. Няма сумнення, што ў далейшым павялічыцца. Што да таго, дзе нарадзіўся Казімір Севярынавіч, спрэчкі вядуцца даўно. І раней не адмаўляўся беларускі след у яго біяграфіі. Яшчэ выдатны беларускі краязнаўца і адраджэнец Мікалай Каспяровіч у 1927 годзе пісаў у артыкуле «Матэрыялы да вывучэння віцебскай краёвай літаратуры і мастацтва»: «Па паданні, Малевіч паходзіць з сяла Малева Мінскай ці Віцебскай губерні». Хоць пасля даследчыкі сыхліліся на тым, што з'явіўся на свет у Кіеве. Аднак пытанне ўкладна філосафа і гісторыка Уладзіміра Конан. Ён выказаў меркаванне, што бацькам Казіміра Малевіча мог быць этнограф і фалькларыст С. Малевіч.

Імя і імя па бацьку яго невядома. Ён склаў зборнік «Белорусские народные песни». А яшчэ з'яўляецца аўтарам даследавання «Белорусский нищенский Лазарь». Тэкст яго, як сведчыць сам С. Малевіч, запісаў ад лірніка Восіпа Адамацкага з Лоцвінаў Талядовіцкай (Цялядавіцкай. — А. М.) воласці Слуцкага павета. Той, у сваю чаргу, запамінаў гэтую песню ад нейкага сляпога лірніка з Цімкавіцкай воласці.

Дзякуючы гэтаму Казімір Малевіч і «наблізіўся» да Капыльшчыны. Канчатковую пэўнасць, зразумела, мог бы ўнесці ён сам. Аднак, паколькі неаднаразова перапісаў біяграфію, у сведчаннях назіраюцца разыходжанні. Найбольш праўдзівы жыццяпіс 1927 года. У ім месцам свайго нараджэння і назваў Капыль. Пра гэта гаварыў і ў лекцыях, якія чытаў у берлінскім Баўхазе — Вышэйшай школе будаўніцтва і мастацкага канструавання.

Што ён сапраўды капылянін, перакананы і ўнучаты пляменнік Казіміра Севярынавіча Ігар Малевіч. Пра гэта яму некалі казалі бабка Ульяна. Гэтыя звесткі можна пацвердзіць з яго кнігі «Восхождение на крест судьбы». Як упэўнены ён, «малюнкi маленства адкрылі Казіміру разуменне філасофіі часу і не бачнай іншым інтуіцыі Майстра». З гэтага «выраслі» жнеі з трохкутнікам сагнутых фігур». Адсюль і «перасячэнне прасторы квадратаў вёдраў на карамысле капыляны з трохкутнай прасторай шырокапанарамнага «кравецкага кажуха».

К. Малевіч «Жніво», 1913 г.

Пабачанае ў раннія гады суправаджала яго ўсё жыццё. Яно ж, як вядома, было няпростым і абмежавалася датамі 23 лютага 1878 года — 15 мая 1935-га. Але стварыў надзіва шмат.

Урну з прахам Казіміра Малевіча пахавалі пад Маскоўю, у Нямчынаўцы. На магіле паставілі драўляны помнік. Стварылі Мікалаем Суецкіным, ён уяўляў сабой белы куб з чорным квадратам. У пасляваенны час

і помнік гэты, і магіла зніклі. Ёсць, аднак, меркаванне, што прах яго развезлі ў Віцебск, Петраградзе, той жа Нямчынаўцы, і, канешне, у Капылі. Усе гэтыя месцы былі яму вельмі дарагія. Нельга не пагадзіцца з Ігарам Малевічам: «Казімір Малевіч — геній зямлі Беларускай — ужо больш чым стагоддзе аказвае трансментальны ўплыў на ўсіх нас [...]». Хіба што не абісціцца без невялікага, але істотнага дапаўнення: і геній Капыльшчыны.

Апранаў «Песняроў»

Невялікая вёска Воства — радзіма мастака тэатра, жывапісца Івана Пешкура. Воствам яе, хутчэй за ўсё, назвалі таму, што ўяўляла востваў, акружаны балотамі. Невялікая цяпер, а 13 кастрычніка (часам называецца 21 снежня) 1921 года, калі нарадзіўся ў ёй Іван Пешкур, ды і нават у пасляваенныя гады была немалой. Як успамінаў Іван Іванавіч, да вайны ў ёй было больш за 400 жыхароў. Працавала пачатковая школа, скончыўшы якую ён працягваў вучобу ў Крывасёлкаўскай сямгоддзі — за нейкія два кіламетры ад Воствы. Дарэчы, яе, тады адзінаццацігодку, у 1964 годзе скончыў і аўтар гэтых радкоў.

Іван Пешкур. Эскіз дэкарацыі да оперы «Чы-Чы-сан» Дж. Пучыні, 1975 г.

Разам з Іванам Пешкурам у ёй вучыўся і Іван Грыб, будучы партызанскі камандзір. Іх дарогі зноў сыхлілі ў Вялікую Айчынную вайну. Іван Пешкур ваяваў у атрадзе, які Грыб узначальваў. А, скончыўшы Крывасёлкаўскую школу, падаў дакументы ў Віцебскае мастацкае вучылішча. Прапанаваныя пейзажы, напісаныя ў ваколіцах Воства і Крывасёлка, а таксама партрэты простых вясцоўцаў сведчылі аб яго таленце. У гэтым упэўніліся і Уладзімір Хрусталёў, Іван Ахрэмчык, Фёдар Форт, якія сталі яго выкладчыкамі.

Падчас вучобы прыйшло і новае захапленне, што і паўплывала на яго далейшы мастакоўскі шлях. Любіў хадзіць па спектаклі Другога Беларускага дзяржаўнага тэатра, цяпер Нацыянальнага тэатра імя Якуба Коласа. Прыглядаўся да дэкарацый, часам ловачы сябе на думцы, што, калі б была магчымасць, аформіў бы іх інакш.

Выкладчыкі верылі ў яго творчыя магчымасці. Не сумняваліся, што вучобы ў вучылішчы яму недастаткова. Пасля заканчэння навування прапанавалі паступаць у Ленінградскую мастацкую акадэмію імя І. Рэпіна. Аднак з пачаткам савецка-фінляндскай вайны быў прызваны ў армію. Уздзельнічаў ва ўзятці лініі Мангергейма. Гэта быў крок насустрач смерці. Аднак пашанцавала.

Неаднойчы глядзеў у вочы смерці і ў гады Вялікай Айчынай, будучы ў партызанскім атрадзе Івана Грыба разведчыкам. Вайна для яго скончылася з вызваленнем Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Стаў працаваць мастаком у Беларускай дзяржаўнай тэатры оперы і балета. Школу афарміцельскага майстэрства праходзіў пад кіраўніцтвам вопытнага мастака-дэкаратара Сяргея Нікалаева. Першыя ўласныя дэкарацыі выканаў да оперы «Русалка» А. Даргамыжскага, балета «Шчаўкунок» П. Чайкоўскага.

Нямала зрабіў і з'яўляючыся галоўным мастаком Беларускага тэатра юнага глядача. Афармляў спектаклі як з класічнага рэпертуару, так і сучаснага. Толькі ў ТЮГу за 13 гадоў аформіў звыш 100 спектакляў. Сярод іх былі і пастаноўкі па творах беларускіх аўтараў: «Мядовы месяц» К. Губарэвіча, «Папараць-кветка» і «На хвалях Серабранкі» І. Козела, «Не верце судбыні» І. Шамякіна і іншыя.

Ствараў дэкарацыі для ўрадавых канцэртаў. Па яго эскізах былі пашыты і касцюмы для «Песняроў». Не забываў і пра сваіх землякоў. Наведваючыся ў Цімкавічы, падказваў кіраўніку мясцовага самадзейнага тэатра Зінаідзе Раманенцы, як лепш аформіць спектакль. У тым, што гэтаму калектыву было прывесена ганаровае званне «Народны», у пэўнай ступені і яго заслуга.

Працаваў Іван Пешкур і ў галіне жывапісу. Пейзажы «Бязроз», «Крыжоўка», «Рака Вяча», «Заслаўе», «Зімовы далі» і іншыя — прызнанне ў любові да роднай Беларусі. Дыяграма ж «Лагер у Трасянцы» (сумесная праца з мастаком Яўгенам Красоўскім) — адлюстраванне адной з самых страшных трагедый часоў гітлераўскай акупацыі.

У Івана Іванавіча было шмат творчых планаў, аднак 12 кастрычніка 1980 года ён трагічна загінуў.

І ў Трацякоўцы капыльскі след

Гэтае кароткае паведамленне БелТА ў сярэдзіне 1987 года абшыло ўсе рэспубліканскія газеты, прагучала па радыё. Заслужаны мастак РСФСР Пётр Розін большую частку свайёй творчай спадчыны — каля 100 палотнаў, эскізаў — завячыў землякам, перадаўшы іх Капыльскаму краязнаўчаму музею. Адна толькі недакладнасць была ў інфармацыі — месцам нараджэння яго называлася вёска Вашканы. На самай справе — гэта былі Вошкаты. Але доўгі час малой радзімай Пятра Ісакавіча лічыўся Слуцк. Так захацелі бацькі. Ды і звалі яго Пейсах, па бацьку Іцкавіч. З'явіўся на свет 15 чэрвеня 1913 года. Таму і завяшчанаў землякам так шмат твораў, што згадкі пра сваю родную вёску, пра Капыльшчыну пранёс праз усё сваё жыццё (памёр 12 верасня 1984 года).

Той, хто аднойчы пабываў у Вошкатах (гэта недалёка ад Капыля), не мог не звярнуць увагі на дубы-волаты, што ўладарна захапілі цэлую палюну. Магутным дрэвам споўнілася не адна сотня гадоў. Каля гэтых дубоў і праходзіла маленства Пятра Розіна. Сюды ён часта прыходзіў, вяртаючыся з заняткаў у капыльскай школе. Аб многім думалася ў цішы дэспятліваму хлопчуку. Імкліва плынь новага жыцця прымушала яго па-сталаму, сур'ёзна асэнсоўваць з'яві і падзеі.

Малываць любіў з ранніх гадоў. У школьным шпытку занатоўваў алоўкам выявы родных асёлц. Часам накідаў штырхамі партрэт аднакласніка ці каго-небудзь з аднавяскоўцаў. Тыя, пабачыўшы малюнкi, не хавалі свайго захаплення. Гэтае прызнанне стаўленне да яго першых работ у многім прадвызначыла і далейшы лёс. У 1929 годзе, закончыўшы сярэдняю школу, падаў заяву ў Віцебскі мастацкі тэхнікум. Праўда, першым разам не пашанцавала, сказалася адсутнасць тэарэтычнай мастацкай падрыхтоўкі. Ды не засмуціўся, а старанна рыхтаваўся. Праз год зноў падаў дакументы.

Пасля была вучоба ў Кіеўскім дзяржаўным мастацкім інстытуце, у які паступіў у 1936 годзе. Але закончыць не паспеў. У першы ж дзень Вялікай Айчынай вайны добраахвотнікам пайшоў на фронт. Вучобу прадоўжыў пасля Перамогі, стаўшы адразу студэнтам трэцяга курса Маскоўскага мастацкага інстытута імя Васіля Сурыкава. Дыплом аб вышэйшай мастацкай адукацыі атрымаў з адзнакай.

П. Розін «Пацёмкіны», 1956—1957 г.

У гісторыю савецкага выяўленчага мастацтва ўвайшоў як майстар гістарычнага жанру і манументальна-бытавой карціны, а таксама партрэта. Яго творы дэманстраваліся на розных выстаўках, што праводзіліся ў Савецкім Саюзе. Найлепшыя трапілі і на замежныя паказы. Іх ахвотна набывалі музеі — Трацякоўка, Рускі музей, не кажучы пра абласныя: Адэса, Арол, Растоў-на-Доне, Кастрама, Пскоў, Курск...

Паездкі на Капыльшчыну падказалі серыю «Родныя мясціны». Узіраючыся ў гэтыя карціны, замалёўкі, эскізы — і такое адчуванне, што ўвачавідкі бачыш тое, што некалі ўзрушыла іх аўтара. Вязьмі на ўзлеску, шырокія далагяды, калі, здаецца, неба зліваецца з зямлёй; роўнядз свежаскошанага лугу, блакітная павуцінка рэчкі. І, канешне ж, вошкатаўскія дубы... Гэта ўсё яго малая радзіма, родны кут, такі дарагі і блізкі.

***

Творчасца згаданых мастакоў нагадвае і пра тое, што празорліва выказваў і народны паэт Беларусі Пімен Панчанка:

*Пакуль сонца не згасне, пакуль свеціцца зоры,
Беларусь не загіне, будзе жыць Беларусь!*

Зоркі, запаленыя выдатнымі капыльскімі творцамі, таксама неўміручыя, бо яны, радуячы талентам сучаснікаў, святлом сваім сцягаюць і ў заўтрашні дзень, асвятляючы шлях нашчадкам.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

3 грамадзянскай адказнасцю

Ужо на п'ятым годку свай шлях у літаратуру. Свой ён і ў Якава Аляксейчыка, які нарадзіўся 23 кастрычніка 1948 года ў вёсцы Пярэспа Дзяржынскага раёна. А вось да пачатковай школы, размешчана ў хаце мясцовага дзядзькі Рыгора Яфімовіча, быў амаль кіламетр. У сям'ю годку хадзіў за чатыры кіламетры ў суседнія Маркавічы. У сярэднюю ў Хомску — яшчэ далей, амаль дзевяць кіламетраў. Праўда, восенню і вясной ездзіў на веласіпедзе, а зімой жыў ў інтэрнаце, што месціўся ў двух пакоях аднаго вясцоўца. Дзевяцікласнікам упершыню надрукаваўся ў раённай газеце «Запаветы Леніна». Але, як часам успамінаў ужо працуючы генеральным дырэктарам Беларускага тэлеграфнага агенства, гэта вельмі разлажвала бацьку.

Як захацеў стаць «пісакам»

Аднойчы, праглядваючы газету «Знамя юности», Якаў убачыў кароценькую замітку пра тэматычны вечар у іх школе. Напісаў яго дзесяцікласнік Пеця Грэчка з вёскі Застаўе, які сядзеў за сталом насупраць. Гэта яго вельмі ўразіла. А тут якраз сусед па хутары, нават далёкаваты родзіч Аляксандр Падкасік купіў матацыкл. Паглядзець на яго прыйшлі многія з ваколіцы, а хлапчучкі, бадай, усе. Задаволены дзядзька Аляксандр і кажа: «Людзі сталі жыць лепш. У кожнай хаце па два-тры веласіпеды. Матацыклы пайшлі. Мой жа не першы, а восьмы».

Захацеўся Якава напісаць пра гэта нататку. Унізе паставіў сваё прозвішча, імя і імя па бацьку. Дадаў, што жыве ў вёсцы Пярэспа Нямержанскага сельсавета. А вось што школьнік — не ўдакладніў. Праз некаторы час пачуў, як бацька абурэцца маці: «Пісакам мяне абазвалі!» і паказвае раёнку. На апошняй старонцы пад матэрыялам стаяла: «Я. Аляксейчык, калгаснік калгаса "Іскра"».

Пачалі гадаць, хто б гэта можа зрабіць. Аляксейчыкаў у вёсцы шмат, Якаў таксама не адзін. Перабраўшы ўсіх, упэўніліся, што ніводны з іх на такое не здатны. Той стары... Гэты малы... Нехта на заробкі паехаў. Тады бацька павярнуўся да Якава, які моўчы сядзеў над шыйткам:

- Можна, твая работа?
- Мая, — прагучала ў адказ.

Ад пачутата бацька ледзь не сеў на падуло:

- Навошта?
- Хачу стаць журналістам.
- Кім?!
- Буду пісаць для газет...
- Пісакам хочаш стаць?!

Пісакі ў вёсцы называлі тых, хто дазваляў у розныя інстанцыі скаргі.

— Чаму пісакам? — запярэчыў Якаў. — Ты ж любіш чытаць газеты. Вось і я буду пісаць так, каб было цікава.

Спраўды, газеты і кніжкі ў іх хаце былі заўжды. Бацька навучыў яго грамаце яшчэ ў пяцігадовым узросце.

— Ты так не ўмееш, — бацька задумаўся.

— Паступлю ва ўніверсітэт вучыцца на журналіста.

— На каго?

— На журналіста! Так называюцца тыя, хто працуе ў газетах...

Паступова да мэты

Калі сын стане журналістам, не дачакаўся. Праз год памер. Яго смерць, мабыць, і паўплывала на лёс Якава. Па сённяшні дзень не ведае, чаму яго залічылі на завочнае аддзяленне факультэта журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, хоць паступаў на дзённае. Пэўна, сам Бог так вырашыў. Гасподзь, вядома ж, бачыў, што жанчына засталася адна з чатырма дзеткамі, прытым малодшай дачушцы было ўсяго два гады. Бог паўплываў і на тое, каб студэнта-першакурсніка, ды яшчэ завочніка, якому не хопіла месяца нават да вяснянаццаці гадоў, узялі ў рэдакцыю іванаўскай раённай газеты «Чырвоная звызда» — у драгічынскай валансэй не было. Як і Мікола Федзюковіч, Якаў Аляксейчык прайшоў выдатную школу ў рэдактара Аляксея Каўко. Аляксей Трафімавіч ён дагэтуль называе сваім другім бацькам.

Ды і карэспандэнцкі заробак быў надручанай падтрымкай для сям'і.

Зразумела, не ўсё атрымлівалася адразу. Але праз год узначаліў аддзел пісьмаў і масавай работы, праз чатыры гады стаў намеснікам рэдактара, напэўна, самым маладым у Беларусі. Яшчэ праз два гады забралі на працу ў райкам партыі. Пасля была служба ў арміі, зноў райкам, вучоба ў Мінскай вышэйшай партыйнай школе, Брэсцкі абкам партыі, апарат ЦК Кампартыі Беларусі. З прэсай кантактаў не губляў. І ў снежні 1988 года быў прызначаны генеральным дырэктарам БелТА, аддаўшы гэтай працы чатырнаццаць гадоў.

То быў цікавы час. Ва ўсіх адносінах. Партыя ўладу губляла, але ж «агрывалася». Тыя, што ўладу пераймалі, варагавалі між сабой, а іншых «кусалі» яшчэ мацней, чым партыя. Журналістам давалася ад усіх. У ЦК Якава Аляксейчыка называлі здраднікам, бо не заўжды трымаецца лініі партыі. «Свядомыя» папкілі неразуменнем беларускіх інтарэсаў. У Вярхоўным Савеце патрабавалі кіравацца іх наказами, а ва Урадзе — выконваць толькі іх даручэнні. Усіх адсылаў да Закона аб друку, а каго-кольвек, здаралася, і значна далей. У снежні 1991 года менавіта яму давялося паведамляць свету і пра тое, што адбылося ў Віскулях — распад Савецкага Саюза.

Вядома ж, было і прыемнае. БелТА заснавала свой штодзённік «7 дзей», заняўшыся кнігавыдавецкай дзейнасцю. Першымі ў рэспубліцы перайшлі на камп'ютарныя тэхналогіі, выйшлі на інфармацыйныя інтэрнэт-прасторы. А яшчэ вучыліся зарабляць, што вельмі дапамагло, калі насталі часы, у якія нават парламенцкі і ўрадавы штотдзённікі выходзілі раз на тыдзень ці яшчэ радзей. Агенцтва ж працавала нармальна, у ім не было ніводнай затрымкі зарплат супрацоўнікам, чым Якаў Якаўлевіч дагэтуль ганарыцца.

Сваё — значыць, сваё

Калі пытаюць, як прыйшоў у літаратуру, успамінае гаворку з народным пісьменнікам Беларусі Іванам Чыгрынавым. Іван Гаўрылавіч, які таксама закончыў журфак, сказаў неяк, што каб стаць пісьменнікам, трэба кінуць журналістыку, бо яна забірае вельмі шмат сіл. На нешта яшчэ і проста не стае. За гады дырэктарства Якаў Якаўлевіч і сам пераканаўся, што «агенцка» праца — гарац пагэпальня. Трэба імгненна рэагаваць на падзеі, хутка напісаць, ды перадаць паведамленне хутчэй за іншых, каб радзей і тэлебачанне ў выпусках навін спасылалася менавіта на БелТА.

Будучы галоўным рэдактарам выдавецтва «Беларусь», падчас кніжнага кірмашу ў Варшаве пачуў ад аднаго паляка, што Мінск — гэта польскі горад. Такое нахабства настолькі здзівіла, што напісалася кніга «Восьмой грех». Чаму такая нечаканая назва? Адштурхнуўшыся ад гістарычнага даследавання, зробленага вядомым польскім гісторыкам Збігневам Залускім у кнізе «Сем галоўных польскіх грахоў», выкарыстоўваючы іншы фактычны матэрыял, прытым найчасцей такі, які даследчыкам не часта ўводзіцца ў навуковы ўжытак, Якаў Аляксейчык даказаў, што прэтэнзіі нашых суседзяў на землі Заходняй Беларусі — гэта і ёсць тое грахоўнае, што мае

Фота БелТА.

Якаў Аляксейчык.

на мэце перапісаць гісторыю, зыходзячы са сваіх пазіцый і інтарэсаў.

Поспех паспрыяў таму, што на тысячагадовую гісторыю зямель, якія з'яўляюцца сённяшняй Рэспублікай Беларусі, зірнуў не вачыма прадстаўнікоў іншых народаў, а тых, хто і з'яўляецца сапраўдным гаспадаром гэтай чужоўнай зямлі. Па сутнасці, адным з першых ацаніў, як адбывалася станаўленне нашага народа, звярнуў увагу на вытокі з'яўлення і развіцця беларускай дзяржаўнасці. Асэнсаванне гэтага важнага пытання вядзецца настолькі даканала, што асноўныя факты гісторыі падаюцца не ізалявана, а ў сувядзінах з іншымі, гэтаксама больш ці менш значымі. Гэта тычыцца і канкрэтных гістарычных асоб. Значэнне іх у гісторыі не адмаўляецца, але на першым плане нязначнае застаецца тое, што канкрэтна той ці іншы дзеяч зрабіў у імя Беларусі, якую мы бачым сёння.

Шукаючы ўласную тэму

Знаёмства з Кацярынай Іванаўнай Заборскай — удавой народнага архітэктара СССР, заслужанага будаўніка БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР, аднаго са стваральнікаў беларускай архітэктуры, аўтара знакамітага абеліска на сталічнай плошчы Перамогі, многіх выдатных будынкаў на галоўных вуліцах Мінска, фактычнага бацькі беларускай архітэктуры Георгія Заборскага падштурхнула Якава Аляксейчыка на цэлы год пошукаў у архівах. І не толькі ў архівах. Высветліў, што першыя эскізы будучага абеліска для роднага Мінска Георгій Уладзіміравіч пачаў ствараць яшчэ ў 1942 годзе ў шпіталі ў горадзе Тройцк Чалябінскай вобласці, куды трапіў пасля цяжкага ранення пад Смаленскам. Заўсёды называў сябе беларусам і на фронт пайшоў добраахвотна ўжо на чацвёрты дзень вайны, але ж па паходжанні — немец. Пры нараджэнні яму было дадзена імя Георг Вільгельм. «Імя на плошчы Перамогі» — так называў мастацка-дакументальную біяграфію Георгія Заборскага, якая надзіва цікавая і багатая на фактычны матэрыял.

Якую кнігу Якава Якаўлевіча ні возьме, яны цікавае чытачам розных узростаў. Але абавязкова тым, якія хочуць ведаць не прапараваную — блізкую і даўнюю — гісторыю, а аб'ектыўную, наколькі гэта магчыма ў спалучэнні розных падзей, з'яў. І, канешне, людскіх лёсаў. Таму такой цікавай была сустрэча з адной з апошніх кніг, напісаных ім, — «Ехала сталіца ў Магілёў...». Падзеі, што ляглі ў яе аснову, шмат каму не вядомыя. Але не тым, хто мае паважаны ўзрост. Для маладога ж пакалення яна ў многім тэра інкогніта. Аднак з арыенціроўкай на яго не ў апошнюю чаргу ён і піша.

Гэтая не стала выключэннем. У ёй апавядаецца пра тое, як у 1937 годзе прынята рашэнне аб перанясенні сталіцы рэспублікі з Мінска ў Магілёў. Абгрунтоўвалася ўсё тым, што ён слаба звязаны чыгуначнымі і шасейнымі дарогамі з цэнтрам Саюза. З-за таго, што размяшчаецца ў заходняй частцы БССР, ад яго адарваны найбольш далёкія раёны. А да 19 верасня 1939 года да пагранічнай станцыі Негарэлае, якая раздзяляла Усходнюю і Заходнюю Беларусь, было ўсяго каля 50 км.

Пераезду, як вядома, не атрымалася. Чаму так здарылася? Факты, якія прыводзіць Якаў Аляксейчык, самі па сабе цікавыя, але не ў меншай ступені, прываблівае тое, як усё падаецца. На гэта звярнуў увагу і рэцэнзент Ігар Ганчарук (часопіс «Беларуская думка», 2021, № 11): «Да несумненнага вартасці трэба аднесці манеру выкладання, відэаочную лёгкасць і натуральнасць у звяртанні да гістарычных фігур і падзей. Аднак аўтар ніколі не пераагягае нябачную рысу, якая аддзяляе праўду ад мастацкага домыслу. Кніга чытаецца лёгка, з цікавасцю. У немалой ступені гэтаму спрыяюць аўтарскія рэмаркі і развагі, якія акупаюць чытача ў эпоху, прымушаюць па-іншаму зірнуць на вядомыя гістарычныя факты, асэнсаванне іх. А, магчыма, знайсці для сябе нешта новае ў нашым мінулым. Тым больш гэта тычыцца часу і падзей, на якіх «вырасла» наша новае дзяржаўнае свята — Дзень народнага адзінства». Нельга не прыслухацца і да такой высновы: «А калі б існаваў рэйтынг лепшых кніг Года нацыянальнага адзінства, то «Ехала сталіца ў Магілёў...» без няякага сумнення, увайшла б у першую дзясятку».

Праўдзіва і аб'ектыўна

Тым больш гэта тычыцца кнігі «Як сарваўся саюз. Берлін і Варшава супраць СССР. 1934—1939», выпушчанай маскоўскім выдавецтвам «Вече». Якаў Аляксейчык, як заўсёды, дасведчаны ў прадмеце гаворкі — высновам і абагульненням яго нельга не верыць. Давер гэты не пакаіда на працягу прычтаннага ўсёй кнігі. Завяршэнне яе адпавядае таму, што адбываецца ў Польшчы сёння: «На берагах Віслы ідэі маршала Пілсудскага працягваюць жыць і перамагаць... палякаў». Дарэчы, гэта апошні сказ у спеведзі Якава Аляксейчыка. Ідзе ён следам за трызненнем Матэвуша Маравецкага «сядзець у першым радзе». Паўтараецца тое, што ў нездаровых галовах палякаў-праціцеляў жыло з часоў Адольфа Гітлера. У самым галоўным — найперш.

Палякі ў сваіх бедах галоўнай віноўніцай бачаць... Канешне, Расію. Ды і тых, хто ў саюзе з ёю і падтрымлівае яе. Значыць, і Рэспубліку Беларусь. Чарговы раз не хочучы усваяцца, што блізка іх сэрцу лозунг «*Jeszcze Polska nie zginęła*» («Яшчэ Польшча не згінула») можа жыць пры простай, але і такой значнай выснове. Тады, калі палякі перастануць абінававаць у сваіх бедах іншых. Самі людзьмі будучы. Праўда, гэта тычыцца не простых грамадзян, а Пільсудскіх і Дудуа новага часу, якім, прабачце, напляваць на ўласны народ. Гэтая кніга, зместам звернутая ў мінулае, надзвычай актуальная.

* * *

Якаў Аляксейчык — сталы аўтар часопісаў «Беларуская думка», «Нёман», расійскага «Наше современника», выдання «Столетие». Дарэчы, «НС» называў яго аўтарам найлепшай публіцыстычнай публікацыі за 2013 год. Да месца прыгадаць неўміручае някрасаўскае: «Поэтом можешь ты не быть, а гражданином быть обязан». У асобе Якава Якаўлевіча гэтыя дзве якасці ўдала спалучаюцца. Ён і сапраўдны «паэт» — маецца на ўвазе пісьменнік і грамадзянін.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Легендарны артылерыйскі камбрыг з пухавіцкай Блоні

Штораз праязджаючы праз Блонь, стараюся з Мар'інай Горкі альбо ў Мар'іну Горку з Зацітавай Слабады, Пухавіч ехаць так, каб не абмінуць Блонскую школу. На яе пляцы былі і іншыя старадаўнія сядзібы. Нездзе тут стаяў касцёл. Яны — касцёл і Царква Святой Тройцы — літаральна паблізу. А за нейкі кіламетр ці меней — і колішняя панская сядзіба Бонч-Асмалоўскіх... Тут, у гэтай гістарычнай прасторы, праходзілі дзяцінства, юнацтва Анатоля Францавіча Разынка (1890—1937)...

Нарадзіўся будучы савецкі веначалнік у Блоні ў верасні 1890 года. «Гартаю» памяць, думаю пра тое, а ці згадвалі яго калі-небудзь у Беларусі?.. Ці адзначаўся, напрыклад, яго стогадовы юбілей — у 1990-м?.. Ці ўслаўлялі земляка ў наступныя юбілейныя гады — у 2000-м, 2010-м, 2020-м?.. Наўрад ці.

Электронныя крыніцы інфармацыі паведамляюць, што нарадзіўся Анатоль у сядзібе, маёнтку. Відаць, бацька, паляк па нацыянальнасці, служыў у саміх Бонч-Асмалоўскіх... І, можа, некаторыя дакументы пра першыя гады жыцця Анатоля Францавіча знайшліся б у звязку з дакументальнымі сведчаннямі пра Бонч-Асмалоўскіх?.. Можа, і гулялі яны разам, Толя Разынка і дзеці Бонч-Асмалоўскіх, — якраз жа з 1890 года нараджэння і Леб Анатольевіч Бонч-Асмалоўскі, доктар гістарычных навук, які знайшоў астанкі неандэртальскага чалавека ў Крыме ў 1924 годзе. Пэўна ж, Анатоль быў навідавоку і па другой прычыне... Бацька, Франц Разынка, іграў на аргане ў мясцовым касцёле. А маці Анатоля — руская...

Наш зямляк закончыў двухкласнае пачатковае вучылішча ў павятовам цэнтры — Ігумене. Цяпер — горад Чэрвень, раённы цэнтр... Відавочна, маецца на ўвазе Ігуменскае мужчынскае двухкласнае царкоўна-прыходскае вучылішча Мінскай дырэцыі народных вучылішч. Існавала навучальная ўстанова ў 1836—1913 гады... З гэтай навучальнай установай звязаны многія славетныя асобы.

У 1907 годзе Анатоль Разынка здае экстрэнам экзамены за тры класы гімназіі на Украіне, у горадзе Умань. У 1907—1910 гг. ураджэнец Блоні жыве і працуе перапісчыкам у Рызе і Пецярбургу. У горадзе на Няве — у часопісе «Сельскае хозяйство». У 1910 годзе юнак паступіў у прыватнае камерцыйнае вучылішча. Вывучаў таварзнаўства, знаёміўся з хімічнымі і фізічнымі якасцямі тавара. Атрымаўшы новыя веды ў галіне тэхнікі і тэхналогіі. Вучыўся добра, за што быў вызвалены ад аплаты за навучанне. У 1910 годзе Анатоль паступіў у Пецярбургскі політэхнічны інстытут. Але доўга студэнтам не давалося пабыць. Пачалася Першая сусветная вайна...

Царква Святой Тройцы ў Блоні.

Як і многіх яго аднакашнікаў, Анатоля Разынку прызваюць у войска. Маладога чалавека накіроўваюць на вучобу ў Канстанцінаўскае артылерыйскае вучылішча. Старэйшая вайсковая навучальная ўстанова існавала ў Петраградзе з 1807 да 1918 года. Галоўным чынам тут вучувалі дакладныя навукі — матэматыку, аналітычную геаметрыю, дыферэнцыяльнае вылічэнне, пачаткі інтэгральнага вылічэння, фізіку, хімію, чарчэнне. Навучаліся пешаму і коннаму строю, статутам,

гімнастыцы, верхавой яздзе, фехтаванню. У лагеры курсанты-артылерысты праходзілі практычны курс стрэльбаў, тапаграфічныя здымкі, вырашалі тактычныя задачы. З восні 1914 года вучылішча перайшло на па-скораны курс навучання з 6—8-месячнай праграмай па падрыхтоўцы афіцэраў-артылерыстаў. Афіцэры выпусціліся ў чыне прапаршчыка. З тых, хто разам з Анатолем выпусціліся з вучылішча ў 1915 годзе, — і будучы генерал-палкоўнік артылерыі Сямён Краснапеўцаў (1896—1954; у час Вялікай Айчыннай вайны — камандуючы артылерыйскім шэрагу франтоў), будучы генерал-лейтэнант танкавых войск Ізмаіл Нагайбакаў (1896—1959; займаў пасаду начальніка штаба 1-й гвардзейскай танкавай арміі), Альберт Румба (1892—1962; падпалкоўнік Латвійскай арміі, латышскі і савецкі спартыўны функцыянер, у 1924 і 1928 гг. удзельнічаў як канькабецац у зімовых Алімпійскіх гульнях)...

Прапаршчык Анатоль Разынка трапіў на Паўднёва-Заходні, пасля — Румынскі фронт. Ваюе ў складзе 18-га мартырнага дывізіёна. Займае пасады маладога афіцэра батарэі, дывізіённага ад'ютанта, старшага афіцэра батарэі. Загадвае гаспадаркай артылерыйскай батарэі, часова выконвае абавязкі камандзіра батарэі. Адзнака таго, як ваяваў на франтах Першай сусветнай прапаршчык Разынка, — баявыя ўзнагароды: ордэны Святой Анны 2-й, 3-й, 4-й ступеняў, ордэны Святога Станіслава 2-й і 3-й ступеняў, ордэн Святога Уладзіміра 4-й ступені, Георгіеўскі

крыж 4-й ступені, Георгіеўская зброя «За адвагу». Можна толькі здагадацца, якім аўтарытэтам і ў камандзіраў, і ў салдат карыстаўся такі мужны, смелы афіцэр... Пасля Лютаўскай рэвалюцыі Анатоля Францавіча абіраюць старшынёй батарэйнага і дывізіённага камітэтаў. У гэты ж перыяд нашага земляка выбіраюць камандзірам батарэі 18-га марцірнага дывізіёна. У канцы 1917 — пачатку 1918 года Анатоль Францавіч выводзіць сваю батарэю (у складзе дывізіёна) у Бесарабію, да станцыі Бірзула. Затым артылерысты эшалонам пад кіраўніцтвам штабскапітана Разынка выпраўляюцца ў Петраград.

У Чырвонай Арміі ўраджэнец Блоні — з 1918 года. Удзельнічаў у Грамадзянскай вайне. Ваяваў на Паўднёвым фронце. Займаў пасаду ад'ютанта 1-га гаўбічнага дывізіёна 1-й арміі. Затым быў справаводам акруговага артылерыйскага ўпраўлення, у студзені 1918 года ўзначаліў аддзел артылерыі таго самага ўпраўлення. У жніўні 1919 года А. Разынку прызначаюць памочнікам начальніка артылерыі Прыўральскай ваеннай акругі. У той час тэрыторыя акругі распаўсюджвалася на Омскую, Табольскую, Чылябінскую губерні. Пазней далучылі Башкірскую АССР, а ў маі 1921 года — Паўночна-Дзвінскую губерню...

Завяршаецца Грамадзянская вайна. Анатоль Разынка працягвае службу на адказных пасадах у артылерыі Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі. У 1921 — 1922 гг. ён — памочнік начальніка артылерыі Заходне-Сібірскай ваеннай акругі. З чэрвеня 1923 года — памочнік начальніка артылерыі Прыволжскай ваеннай акругі. Восенню 1923-га года паступае ў Вышэйшую артылерыйскую школу. У кастрычніку 1924 года яго прызначаюць начальнікам артылерыі 11-га стралковага корпуса. Праз год Анатоль Разынка — памочнік інспектара артылерыі і бронесіл Ленінградскай ваеннай акругі. З лістапада 1926 года — памочнік начальніка артылерыі Ленінградскай акругі. У сакавіку 1927 года нашага земляка прызначаюць начальнікам артылерыі Маскоўскай ваеннай акругі. Некаторы час Анатоль Францавіч служыць пад камандаваннем Георгія Дзмітрыевіча Базілевіча, слаўтага камандзіра часоў Грамадзянскай вайны (у 1938 годзе яго арыштуецца, а ў сакавіку 1939 года расстраляюць). Затым, у маі 1927 года, камандуючым Маскоўскай акругі прызначаць Барыса Міхайлавіча Шапашнікава (у будучым — Маршал Савецкага Саюза, у час Вялікай Айчыннай вайны на працягу амаль года — начальнік Генеральнага штаба РСЧА; з канца 1930-х гадоў — галоўны дарадца І. Сталіна па ваенных пытаннях)...

Анатоль Францавіч працягвае набываць новыя веды. Вучыцца на курсах пры Ваеннай акадэміі імя М. В. Фрунзе. У 1929 годзе на працягу трох з паловай месяцаў знаходзіцца ў службовай камандзіроўцы ў Германіі. Са студзеня 1932 года наш зямляк займае пасаду намесніка начальніка Артылерыйскага ўпраўлення РСЧА. У 1935 годзе Анатолю Францавічу прысвойваюць званне камбрыга.

Бліскучая вайсковая кар'ера ўраджэнца Блоні праходзіла ў няпростых палітычных умовах развіцця краіны. З аднаго боку, трэба было рухацца па шляху актыўнага ваеннага будаўніцтва, развіцця і ўмацавання сучаснай ваеннай дактрыны. З другога — пастаянна азірацца, як гэты рух будзе ацэнены, каго можна назарок пакрыўдзіць... Яшчэ ў 1926 годзе М. Тухачэўскі, які пасля стане адным з першых пяці Маршалаў Савецкага Саюза, зробіць даклад «Абарона Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік», у якім і такія словы былі агучаны: «Ні Чырвоная Армія, ні краіна да вайны не гатовыя». Сталін абвінаваціў дакладчыка ў спробе стварыць «чырвоны мілітарызм»: маўляў, сяляне яшчэ ў лапцях ходзяць, а ты прапаноўваеш тысячы танкаў будаваць для арміі... І ўсё ж да Тухачэўскага прыслухоўваліся: з 15 сакавіка 1934 года ён — намеснік народнага камісара абароны. У лютым 1933 года Тухачэўскага ўзнагародзілі ордэнам Леніна. А ў 1931 годзе па буйнейшай справе «Вясна» былі арыштаваныя 3,5 тысячы былых афіцэраў царскай арміі. І тых, хто служыў у Чырвонай Арміі, і тых, хто не служыў. Падпаручнік царскай арміі (адзначаны за паўгода службы пяццю рознымі ордэнамі!) піша артыкул і дакладную запіску «Контррэвалюцыя на ваенна-навуковым фронце». Абвінавачвае буйнейшага ваеннага тэарэтыка Аляксандра Свечына ва ўсёмагчымых грэхках. І ўсё ж арыштавалі па абвінавачванні ў «ваеннай змове» і Тухачэўскага. Крыху пазней... Асновай для арышту камбрыга Разынка паслужылі пазаканні самога Тухачэўскага... Катаванні вытрымаць было нялёгка. Следчыя НКУС выбілі пазаканні пра ўдзел у змове і ад самага Анатоля Францавіча. 1 ліпеня 1937 года нашага земляка расстралялі...

Сядзіба Бонч-Асмалоўскіх.

Арыштавалі і жонку камбрыга — Клаўдзію Гаўрылаўну Разынку (Крупенскую). Тэрмін зняволення жанчына адбыла ў Акомлінскім лагеры жонак здраднікаў Радзімы, затым — у Карагандзінскім лагеры, Пячорлага (Рэспубліка Комі). У лагерах працавала медсястрой. Вызвалілі датэрмінова. Вярнуўшыся ў Маскву, працавала медсястрой акадэміка М. Бурдэнка ў Галоўным ваенным шпіталі Чырвонай Арміі. Рэабілітавалі Клаўдзію Гаўрылаўну ў 1956 годзе. Яе дацэд ад першага шлюбу на момант арышту было 14 гадоў: Алена Уладзіміраўна Крупенская засталася адна ў Маскве. Закончыла маскоўскую школу № 70, затым — хімічны факультэт Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працавала ў Інстытуце біяхіміі АН СССР, затым — ва Усесаюзным навукова-даследчым інстытуце крыніц току (пазней — НВА «Квант»).

Вось і ўся кароткая біяграфія Анатоля Францавіча Разынка (1890—1937) і яго сям'і... І за гэтым «сінопсісам» лёсу разумнага сялянскага хлопца, у генетычнай канстытуцыі якога было закладзена шмат энергіі, — біяграфія часу, біяграфія будаўніцтва Савецкай краіны. Балюча, што пад жорны рэпрэсіўнай машыны трапілі людзі ў большасці сваёй — яркія, шматгранныя асобы, якія шмат яшчэ маглі зрабіць. І для Чырвонай Арміі, і для ўмацавання абароназдольнасці дзяржавы. Мы не ведаем, як было б на самай справе, калі б сотні рэпрэсіраваных веначалнікаў, тысячы камандзіраў засталіся ў страі... Але, відаць, Савецкі Саюз панёс бы ўсё ж меншыя страты ў 1941 годзе... З пяці маршалаў «першага прызыву» былі расстраляны два, адзін памёр падарышгам. 3201 камдзіварасстралялі 122. 3474 камбрыгаў расстралялі 201. 15 камбрыгаў памерлі ў заключэнні. 1 камбрыг скончыў жыццё самагубствам. 30 вярнулася з лагера жывымі... Адзін з расстраляных — ураджэнец Блоні камбрыг Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі Анатоль Францавіч Разынка.

Кастусь ЛЕШНІЦА

У дыялектычнай гармоніі

У выставачную залу зайшлі дзве жанчыны і, набыўшы білеты, адразу накіраваліся да работ, што былі відаць з вуліцы праз вялікія вокны. Патлумачылі, што ўчылі за гадзіну пейзажныя вывяі і захапілі разгледзець бліжэй. Гэта былі работы з серыі «Мой бераг» Аляксандра Ларыёнава (1949—2013), выстаўка памяці якога адкрылася ў Гродне. Калі лічыць усе прыжыццёвыя выстаўкі Аляксандра Мікалаевіча, гэта 57-я. Першая ж персанальная адбылася ў студзені 1984 г. у Гродне, а затым — Масква, Санкт-Пецярбург, Нью-Ёрк, гарады Польшчы, Літвы. Аляксандр Мікалаевіч — выпускнік Гродзенскага педінстытута, працаваў дацэнтам кафедры выяўленчага мастацтва ГрДУ імя Я. Купалы, з'яўляўся членам Еўрапейскай федэрацыі мастакоў. Быў заснавальнікам галерэі «Тызенгаўз» у Гродне, куратарам універсітэцкай галерэі «Універсум».

У цяперашняй экспазіцыі — творы амаль з кожнай серыі, створанай мастаком. Ён працаваў у графічных тэхніках, часта выкарыстоўваючы змешаную. Калі аглядаеш разначасавыя цыклы работ Ларыёнава, уражае шматграннасць яго натуры. Кожная з аўтарскіх серый нясе асабістую эстэтычную канцэпцыю, але ўсе аб'ядноўваюцца імкненнем мастака па-філасофску асэнсаваць месца чалавека ў гарманічнай структуры навакольнага асяроддзя, дакрануцца да таямніц светабудовы.

«Чорныя дошкі» (прысвечана А. Рублёву). 1990-я гг.

Нават пейзажы 80-х гадоў не выглядаюць знаёмымі відарысаванымі, гэта сваёасабліва мстыка першароднай прыгажосці, чуйна ўрачыстасць цішыні. Пластыка твораў апелюе да элегантнай эстэтыкі мадэрну, стылістыка якога больш выразна чытаецца ў фларальных матывах серыі «Кветак боскія твары»,

дзе дынамічнасць і цяжучасць лінейных плячэнняў вызначае пэўную дэкаратыўнасць форм і сілуэтаў. Кветкі і травы ўспрымаюцца прыналежнымі да нейкага фантастычнага незямнога свету, які створаны аўтарам у карцінах прыроды і які існаваў на нашай планеце стагоддзі назад.

Як вядома, вобразная сістэма класічнага мадэрну ўзыходзіць да ўсходняга мастацтва з тонкім гучаннем фарбаў і пацучыяў. А. Ларыёнаў таксама звярнуўся да ілюстрацый вершаў японскага паэта XVII ст. Мацуэ Басэ. Мастак не проста праілюстраваў яго хоку (хайку) — жанр традыцыйнай японскай паэзіі вака, а праз выяўленчы метафарычны код пастараўся перадаць светаагледны абагульнены майстра філасофскіх паэтычных мініячур. Першыя работы А. Ларыёнава з гэтай серыі лаканічныя, знешне нагадваюць папулярныя ў перыяд Эдо лёгкія роспісы традыцыйных японскіх шырмаў, чайных павільёнаў, калі дэкаратыўная дасканаласць спалучана з віртуознай пластыкай трансфармаваных прыродных форм, а больш познія ўвасабляюць чысціню мройнай бясконцасці, напоўненую спакойнай сузіральнасцю.

Хвалівалі мастака і вершы Арсенія Таркоўскага, перш за ўсё, біблейскімі і антычнымі матывамі, тэмамі каханя і быцця прыроды, праз якія сцвярджаюцца каштоўнасці чалавечага існавання. А меркаванне, што набыццё людзьмі духоўнай цэласнасці магчыма толькі праз веру, любоў і пакаянне, лейтматывам гучыць у кінематаграфічных лентэх Андрэя Таркоўскага, што складае асаблівую маральную каштоўнасць і для А. Ларыёнава. У выніку ў мастака з'явілася серыя «У імя айца і сына». Пазачасавыя вобразы-знакі ва ўмоўнай

прасторы асацыіруюцца з экзістэнцыйным мадэляваннем свету.

Шматзначныя духоўныя памкненні Максіма Багдановіча сталі надзвычай блізка ўнутранаму свету А. Ларыёнава, таму нізка твораў, прысвечаных беларускаму паэту, арганічна спалучаецца з іншымі цыкламі мастака. Прадстаўлены не ілюстрацыі да вершаў, а лірычныя выяўленчыя рэмінісцэнцыі з нагоды вытанчана-філасофскіх разваг паэта пра шчыmlіваю адзіноту і каханне, таямніцы мовы прыроды і адвечнае характэрнае жыцця.

Андрэю Рублёву, выдатнай асобе ў светлым і рускім мастацтве на мяжы XIV—XV стагоддзяў, прысвечана серыя «Чорныя дошкі». Мы бачым асбистыя перафразы А. Ларыёнава на тэмы, звязаныя з перыпетэямі лёсу і творчымі здабыткамі сярэднявечнага іканапісца. Зробленыя ў стылістыцы візантыйскага абраза на дошцы, работы адрозніваюцца выкарыстаннем пластычных прыёмаў візантыйскага канона, дзе ў зрокавых вобразах увасабляецца іх звышпачуццёвая, ідэалізаваная, «боская» прыналежнасць. Тактоўна падкрэсліваецца аўтарам і той момант, што аічынна гісторыя сакральнага мастацтва і культуры зведала і «чорныя» перыяды.

Цыкл, які адрозніваецца адкрытай эмацыянальнасцю пацучыяў, выяўленчы,

«У імя бацькі і сына» (прысвечана Таркоўскім). 1980-я гг.

«Знічка» (прысвечана М. Багдановічу). 1991 г.

у першую чаргу, праз каларыстыку, — ілюстрацыі да паэмы Мікалая Ключова «Пагарэльшчына». Мастак дае асабістую выяўленчую інтэрпрэтацыю паэтычнага сюжэта і, як выказаўся сам Ларыёнаў, «апаведу пра трагічны постраўлоўчыйны рускі зыход». Ілюстрацыі працягваюць «іконную» тэндэнцыю аўтара, калі ў большай ці менш ступені абагульнены партрэты мужчын і жанчын нагадваюць лікі святых і пакутнікаў, а ўмоўная прастора пульсуе навокал чырванню пажару, сімвалізуючы драматычны лёс народа.

Прадстаўлены ў экспазіцыі творы пластыкі, прасякнутыя экспрэсіянізмам пацучыяў аўтара, успрымаюцца лаканічнымі формуламі-сімваламі чалавечай існасці.

Эзатэрычная эстэтыка твораў А. Ларыёнава злучае свет відавочны і ўяўны, які ляжыць на мяжы падсвядомасці, пераконваючы нас, што кожны чалавек далучаны да ўсяго, што адбываецца навокал: жыцця людзей, зямной прыроды, космасу, што ўсё павінна быць у дыялектычнай гармоніі і прыгажосці. Мы схіляем галаву перад тым храмам, які пабудаваў для нас Аляксандр Мікалаевіч, куды мы можам увайсці ўсе разам і кожны паасобку і прыслушацца да сябе і свету.

Марына ЗАГІДУЛІНА

Мінскае гарадское аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі запрашае:

27 кастрычніка — у публічную бібліятэку № 14 імя Францішка Багушэвіча (вул. Прытыцкага, 42) на творчую сустрэчу Міхася Пазнякова з бібліятэкарамі школ г. Мінска. Пачатак у 12.00.

31 кастрычніка — на творчую сустрэчу з дзіцячым пісьменнікам Дзмітрыем Нікалаевым у спецыяльнай школе-інтэрнаце № 10 г. Мінска (вул. Кабушкіна, 90). Пачатак у 9.00.

31 кастрычніка — у публічную бібліятэку № 13 (пас. Сосны) на творчую сустрэчу з Дзмітрыем Нікалаевым. Пачатак у 11.00.

31 кастрычніка — у літаратурны клуб «Шчырасць» пры публічнай

бібліятэцы № 22 (вул. Я. Чачота, 23) на творчую сустрэчу з Алінай Легацевай і Міхасём Пазняковым. Пачатак у 16.00.

1 лістапада — у публічную бібліятэку № 4 (вул. Лабанка, 22) на творчую сустрэчу з дзіцячай пісьменніцай Інай Фраловай. Пачатак у 10.30.

1 лістапада — у публічную бібліятэку № 19 (вул. Казінца, 122) на творчую сустрэчу з Дзмітрыем Нікалаевым. Пачатак у 11.00.

2 лістапада — на творчую сустрэчу з Уладзімірам Магзо ў публічную бібліятэку № 7 (вул. Пляханова, 97/4). Пачатак у 11.00.

29 кастрычніка — 85 гадоў з дня нараджэння Янкі Саламевіча (Івана Уладзіміравіча; 1938—2012), беларускага літаратуразнаўца, крытыка, фалькларыста, бібліяграфа, перакладчыка.

29 кастрычніка 80-гадовы юбілей святкуе Уладзімір Навумовіч (1943), беларускі празаік, літаратуразнаўца, крытык.

30 кастрычніка — 80 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Вялічкі (1943—2018), беларускага філосафа, журналіста, заслужанага дзеяча культуры Рэспублікі Беларусь.

30 кастрычніка 75-годдзе адзначае Уладзімір Ткачэнка

(1948), беларускі жывапісец.

31 кастрычніка — 95 гадоў з дня нараджэння Мікалая Бяспалава (1928—1999), беларускага дзеяча самадзейнага мастацтва, кампазітара, заслужанага дзеяча культуры БССР.

35 гадоў з часу стварэння (1988) Дзяржаўнага камернага хору Рэспублікі Беларусь.

1 лістапада — 90 гадоў з дня нараджэння Вячаслава Адамчыка (1933—2001), беларускага празаіка, перакладчыка, кінадраматурга.

3 лістапада 85-годдзе святкуе Зінаіда Зубкова (1938),

беларуская актрыса, народная артыстка Беларусі.

3 лістапада — 75 гадоў з дня нараджэння Рыда Таліпава (1948—2011), беларускага рэжысёра.

Каляндар падрыхтаваны БДАМЛІМ

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Гродзенскае абласное аддзяленне СПБ выказваюць шчырыя спачуванні публіцысту Уладзіміру Ягорчычу з прычыны напатакўшага яго гора — смерці ЖОНКІ.

Выходзіць з 1932 года

Заснавальнікі:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь,
грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»,
рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом "Звязда"»

Галоўны рэдактар
Аляксей Іванавіч ЧАРОТА

Рэдакцыйная
калегія:
Алесь Бадак
Дзяніс Барсукоў

Віктар Гардзей
Уладзімір Ніламедаў
Вольга Дадзімава
Алесь Марціновіч

Вячаслаў Нікіфарав
Мікалай Чарнічэў
Іван Чарота
Іван Штэйнер

Адрас рэдакцыі:
Юрыдычны адрас:
220013, Мінск,
вул. Б. Хмяльніцкага, 10-а
E-mail: info@zviazda.by

Адрас для карэспандэнцыі:
220034, Мінск, вул. Захарова, 19
E-mail: lit_new@mail.ru
Адрас у інтэрнаце: www.zviazda.by

Тэлефоны:
галоўны рэдактар — 325-85-25
адказны сакратар — 377-99-73
аддзелы крытыкі і бібліяграфіі;
прозы і паэзіі; мастацтва — 317-20-98
бухгалтэрыя — 311-17-16

Выходзіць раз на тыдзень
у пятніцу.

Падпісныя індэксы:
63856 — індывідуальны;
63815 — індывідуальныя льготы
для мастацкаў;
63852 — ведамасны;
63880 — ведамасныя льготы.

Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі сродку масавай
інфармацыі № 7 ад 10.12.2012,
выданае Міністэрствам
інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Выдавец:
Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова
«Выдавецкі дом "Звязда"».
Дырэктар — галоўны рэдактар
Аляксандр Мікалаевіч КАРЛЮКЕВІЧ
Нумар падпісаны ў друк
26.10.2023 у 11.00
Ум. друк. арак. 3,72
Наклад — 661

Друкарня Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства
«Выдавецтва «Беларускі Дом друку»
ЛП № 02330/106 ад 30.04.2004
г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 79/1. Індэксы 220013
Заказ — 2404
D 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
M 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Рупакісы прымаюцца толькі ў электронным
выглядзе (праграма Microsoft Word),
не вяртаюцца і не рэагуюцца.
Паўсюль рэдакцыя можа не супадаць
з меркаваннямі аўтара публікацыі.
Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія
прыводзяцца ў публікацыі, у адпаведнасці
з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.

ISSN 0024-4686

